

บันทึกการเสวนาวิชาการสาธารณะ
“หนี้ชาวนา มรดกหนี้ที่ไม่อยากส่งต่อ”

ข้อเสนอทางออกว่าด้วยความเสมอภาค ความเป็นธรรม และความรับผิดชอบร่วม

วันอังคารที่ 28 มีนาคม 2566 เวลา 09.00-12.00 น.

ณ ห้องประชุมลาเวนเดอร์ 1 โรงแรม ทีเค. พาเลซ แอนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพฯ

ร่วมจัดโดย

มูลนิธิชีวิตไท (Local Act)

มูลนิธิสัมมาชีพ

สภาเกษตรกรแห่งชาติ

สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์ ธนาคารแห่งประเทศไทย

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

บันทึกการเสวนาวิชาการสาธารณะ
“หนี้ชานา มรดกหนี้ที่ไม่อยากส่งต่อ”

ข้อเสนอทางออกว่าด้วยความเสมอภาค ความเป็นธรรม และความรับผิดชอบร่วม
วันอังคารที่ 28 มีนาคม 2566 เวลา 09.00 -12.00 น.
ณ ห้องประชุมลาเวนเดอร์ 1 โรงแรม ทีเค.พาลาซ แอนด์ คอนเวนชั่น กรุงเทพฯ

.....

วัตถุประสงค์การเสวนา

1. เพื่อนำเสนอผลการศึกษาวิจัยสู่สาธารณะในประเด็นข้อเสนอทางออกเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชานาและเกษตรกรอย่างยั่งยืน
2. เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และระดมความคิดเห็นร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งนักวิชาการ ผู้กำหนดนโยบาย และหน่วยงานภาครัฐ เครือข่ายชานาและเกษตรกร เครือข่ายภาคประชาสังคมในประเด็น “หนี้ชานา มรดกหนี้ที่ไม่อยากส่งต่อ” ข้อเสนอทางออกว่าด้วยความเสมอภาค ความเป็นธรรม และความรับผิดชอบร่วม

กล่าวต้อนรับและกล่าวรายงานเสวนาวิชาการสาธารณะ : “หนี้ชานา มรดกหนี้ที่ไม่อยากส่งต่อ”
ข้อเสนอทางออกว่าด้วยความเสมอภาค ความเป็นธรรม และความรับผิดชอบร่วม

โดย สมจิต คงทน ผู้อำนวยการมูลนิธิชีวิตไท

เรียน รศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง อธิการบดีภาควิชาคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ท่านวิทยากร
ตัวแทนส่วนราชการ สถาบันทางวิชาการ ตัวแทนกลุ่มชาวนา เกษตรกรและ สื่อมวลชนทุกท่าน

ดิฉันสมจิต คงทน ผู้อำนวยการมูลนิธิชีวิตไท ในนามตัวแทนคณะผู้จัดงานเสวนาวิชาการขอขอบพระคุณ รศ.ดร.
ประภาส ปิ่นตบแต่ง เป็นอย่างสูงที่กรุณาให้เกียรติ มาปาฐกถาแนะนำการเสวนาสาธารณะครั้งนี้ ภายใต้โครงการ
พัฒนาศักยภาพชาวนาและกลุ่มเปราะบางสร้างระบบอาหารสุขภาพที่ยั่งยืนและผลักดันสู่ภารกิจหน่วยงาน
ท้องถิ่นเพื่อขยายผล

เราต่างทราบดีถึงสาเหตุของหนี้สินชาวนาและเกษตรกร แต่มรดกหนี้ที่ส่งต่อมาจากรุ่นพ่อแม่หรือหนี้ในรุ่นเราที่
ไม่ต้องการส่งต่อให้ลูกหลานมักมีความซับซ้อนและมีความเสี่ยงสูงต่อการสูญเสียบ้านที่อาศัยหรือที่ดินทำกิน
กล่าวคือผู้เป็นหนี้ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยสูงอายุ มีหนี้หลายก้อน หลายแหล่ง มีลักษณะหมุนหนี้ และหนี้ส่วน
หนึ่งเกิดจากโครงการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และการขาดความรู้ความเข้าใจทางการเงินและ
การบริหารจัดการหนี้ รวมถึงปัญหาในเชิงโครงสร้างนโยบาย กฎหมายและกระบวนการยุติธรรม นโยบาย
ส่งเสริมการเกษตรของภาครัฐที่มุ่งเน้นการตั้งรับมากกว่าเชิงรุก การไม่มีสถาบันทางการเงินหรือองค์กรที่
เข้มแข็งและเป็นตัวแทนของเกษตรกรอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตามจากการขับเคลื่อนของหลายภาคส่วน ที่เห็นตรงกันว่าเกษตรกรรายย่อยคือผู้ใช้ผืนดินเพาะปลูก
ผลิตอาหารปลอดภัยมีความหลากหลายและมองว่าหนี้เกษตรกรคือโจทย์ร่วมหรือความรับผิดชอบร่วม ส่งผลให้
สถานการณ์ในปัจจุบันกลุ่มเกษตรกรมีความตื่นตัว ตระหนักรู้ ให้นำหนี้เป็นเป้าหมายหนึ่งที่ต้องแก้ ในขณะที่
สถาบันการเงินได้ปรับกติกาสินเชื่อให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น อีกทั้งในช่วงนี้หลายพรรคการเมืองได้เสนอ
นโยบายแก้หนี้เกษตรกรโดยพักเงินต้นและดอกเบี้ย

การเสวนาวิชาการสาธารณะในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอผลการศึกษาวิจัยสู่สาธารณะใน 5 ประเด็น ที่
เกี่ยวข้องกับทางออกและข้อเสนอทางนโยบายแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวนาและเกษตรกรอย่างยั่งยืน และเพื่อ
เปลี่ยนเรียนรู้ระดมความคิดเห็นร่วมกับภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยได้รับเกียรติจากวิทยากรทั้งหมด 6 ท่าน
ได้แก่ คุณปิยาพร อรุณพงษ์ คุณวรินทร์ แก้วทันคำ ดร.โสภณศรี จันทรัตน์ ดร.รุ่งทอง ครามานนท์ คุณนันทา
กันตรี คุณวลัยพร ทิพย์สุภลักษณ์ ดำเนินรายการโดย คุณเพ็ญภา หงษ์ทอง นักเขียนและสื่อมวลชนอิสระ

สำหรับองค์กรร่วมจัดประกอบด้วย มูลนิธิชีวิตไท มูลนิธิสามาชีพ สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์
ธนาคารแห่งประเทศไทย สภาเกษตรกรแห่งชาติ สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริม
สุขภาพ (สสส.)

บัดนี้ ได้เวลาอันสมควรแล้ว ดิฉันขอเรียนเชิญรศ.ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง กล่าวปาฐกถาในหัวข้อ “หนี้ชาวนา
มรดกหนี้ที่ไม่อยากส่งต่อ ข้อเสนอทางออกกว่าด้วยความเสมอภาค ความเป็นธรรม และความรับผิดชอบร่วม”

ปาฐกถาการเสวนา : “หนีชาวนาไม่ได้เป็นเพียง “ปัญหาส่วนตัว” ทศนะว่าด้วยความเสมอภาค ความ เป็นธรรม และความรับผิดชอบร่วม”

โดย รศ.ดร. ประภาส ปิ่นตบแต่ง นักวิชาการอิสระ

สวัสดิ์ทุกท่าน พี่น้องเกษตรกร และผู้ร่วมจัด รู้สึกเป็นเกียรติที่ทางมูลนิธิชีวิตไท และผู้ร่วมจัดเชิญมาครั้งนี้ ไม่ ยอยากให้เป็นปาฐกถา แต่อยากเป็นการพูดคุยกัน โดยส่วนตัวก็ติดตามงานวิจัยเชิงปฏิบัติการของมูลนิธิชีวิตไท ที่ทำร่วมกับเกษตรกรมาเป็นระยะเวลาานาน เราไม่มีองค์กรที่ทำงานวิชาการกับกลุ่มเปราะบางมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะเกษตรกรที่มีหนี้สินและเป็นเกษตรกรรายย่อย งานชนบทในภาคกลาง NGO ที่เติบโตขึ้นก็ไม่ได้ทำ วิจัยในพื้นที่ภาคกลางเหมือนอดีต

งานวิจัยจากคนในที่มีหนี้สิน และเกษตรกรที่จังหวัดชัยนาท เกษตรกรที่เป็นชาวนา ชาวไร่ก็ไม่ค่อยมีคนสนใจ มาก แต่เพราะว่าเป็นกลุ่มเปราะบางก็จะถูกให้ความสำคัญมากขึ้น จึงอยากจะขอขอบคุณ ส.ส.ส. ในการ สนับสนุน

ความเข้าใจของปัญหาหนี้สิน ต้นเหตุของมรดกหนี้ อยากจะเล่าประสบการณ์ตรง คือ พ่อแม่ก็ทำนา แม่เป็นหนี้ สหกรณ์อยู่สองหมื่น เพราะคนในครอบครัวเอาชื่อแม่ไปกู้แต่แม่พึ่งเสียไป ลูกเป็นประธานสหกรณ์คลองโยง ลูกก็ เป็นหนี้อยู่ 4-5 แสนเหมือนกัน จากหลายๆ แหล่งกู้ มีลักษณะแบบกู้ก้อนนี้ไปใส่อีกก้อนนี้

สภาพปัญหาหนี้ในปัจจุบัน สำหรับประเทศไทย จากงานวิจัยข้อมูลการสำรวจของสถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊ง ภากรณ์ ธนาคารแห่งประเทศไทย พบว่าร้อยละ 90 ของครัวเรือนเกษตรกรมีหนี้สินเฉลี่ย 450,000 บาท ร้อยละ 54 อยู่ในโครงการพักหนี้ และครอบครัวเกษตรกรครัวเรือนมีหนี้เฉลี่ย 3.8 ก้อน ร้อยละ 57 ของครัวเรือน

เกษตรกรที่มีหนี้สินเป็น หนี้สินรวมจากทุกแหล่งซึ่งสูงเกินศักยภาพในการชำระหนี้ และยังมีพฤติกรรมหมุนหนี้ “ผลัดผ้าขาวม้า” หรือการกู้หนี้ใหม่มาโปะหนี้เก่าในวงกว้างทำให้ต้องตกอยู่ในวงจรหนี้สินไม่จบสิ้น

โดยภาพรวม สถานการณ์หนี้สินเช่นนี้จะยังดำรงอยู่ต่อไปอีกยาวนาน ประการแรก การแก้ไขปัญหาหนี้สินจากนโยบายและกลไกที่มีอยู่ทำได้น้อยมาก กล่าวคือ ที่ผ่านมา ตั้งแต่เริ่มรับซื้อหนี้กองทุนฟื้นฟูฯ สามารถรับซื้อหนี้สินของเกษตรกรได้เพียง 30,374 ราย หรือประมาณร้อยละ 6 ของเกษตรกรที่ขอขึ้นทะเบียนกับกองทุนจำนวน 516,965 ราย เท่านั้น(ข้อมูล ณ เดือนกุมภาพันธ์ 2565) ในระยะเวลา 15 ปี ซื้อหนี้ได้เฉลี่ยปีละ 2,025 ราย

ยังมีข้อสังเกตที่สำคัญคือ การซื้อหนี้หรือชำระหนี้แทนเกษตรกรน้อยในช่วงหลังรัฐประหาร หลัง 2557 เดิมชบวนต่อรองไม่ได้ ช่วงรัฐบาลประยุทธ์ ปี 2560-2563 กองทุนฯ สามารถชำระหนี้แทนเกษตรกรได้เฉลี่ยปีละ 320 ราย คิดเป็นวงเงินโดยเฉลี่ย 105 ล้านบาท/ปี (หากมีเพียงกลไกเดียวใช้แก้หนี้สินชาวนา 4.8 ล้านคนใช้เวลาราว 15,000 ปี ถ้าคิดเฉพาะแค่เกษตรกรขึ้นทะเบียนหนี้กับฟก. จำนวน 516,965 ราย ใช้เวลาราว 1,647 ปี

อย่างไรก็ดี วันที่ 22 มีนาคม 2565 ครม. เห็นชอบหลักการแก้หนี้เกษตรกรสมาชิกกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร กลุ่มเป้าหมายที่เป็นลูกหนี้ ธนาคาร 4 แห่งของรัฐ จำนวน 50,621 ราย ยอดหนี้เงินต้น 9,282.92 ล้านบาท (หนี้เร่งด่วน ผิดนัดชำระหนี้) แนวทางการดำเนินการคือ ในการปรับโครงสร้างหนี้กับสถาบันเจ้าหนี้ โดยพักชำระเงินต้นครั้งหนึ่ง (ร้อยละ 50) และดอกเบี้ยทั้งหมดไว้ก่อน และให้เกษตรกรผ่อนชำระหนี้เงินต้นครั้งหนึ่ง (ร้อยละ 50) ตามระยะเวลาที่ตกลง แต่ไม่เกิน 15 ปี เมื่อเกษตรกรชำระหนี้คืนเสร็จสิ้นแล้ว เงินต้น (ร้อยละ 50 ที่พักไว้) และดอกเบี้ยที่พักไว้ จะได้รับการยกให้เกษตรกรทั้งหมด โดยสถาบันเจ้าหนี้จะได้รับการชดเชยเงินต้นจากรัฐบาล

ข้อสังเกตคือ ประการแรกหนี้สินเกษตรกรฯ จะยังสืบเนื่องยาวนาน ประการที่สอง ในมิติการทำความเข้าใจสาเหตุหนี้สินเกษตรกรและความสืบเนื่องขึ้นอยู่กับการต่อรองเชิงนโยบาย ปัญหาสำคัญอำนาจการต่อรองต่ำ กลุ่มเกษตรกรและสหกรณ์ฯ ปัจจุบันรวมอยู่ใต้พ.ร.บ.สหกรณ์ปี 2546 เป็นกลไกที่ไม่เคยทำหน้าที่สร้างอำนาจต่อรองให้กับเกษตรกร ทำหน้าที่ค้ำประกันเงินกู้ซึ่งกันและกันเท่านั้น มิติอื่นๆ ส่งเสริมพัฒนา ฟื้นฟู ฯลฯ ล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง

สรุป ในงานวิจัยได้พูดถึงกลไก กลไกที่ขาดไปคือการส่งเสริมและพัฒนาฟื้นฟูชีวิตเกษตรกร มิติด้านนี้ทำน้อยมาก เกษตรกรที่พักชำระหนี้ก็ไม่อบรมเศรษฐกิจพอเพียง แต่อาจจะน้อยเกินไปที่จะนำไปสู่การฟื้นฟูชีวิตของเกษตรกร งานวิจัยที่ทาง มูลนิธิฯ จะมีการมีประโยชน์อย่างมากกับเกษตรกรในการตั้งโจทย์ปัญหา

ในแง่สาเหตุแห่งหนี้ สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วยฯ วิเคราะห์ไว้ละเอียด รายได้จากการทำเกษตรมีส่วนต่างกำไรน้อยมาก แม้จะมีเงินชดเชยเฉลี่ยปีละ 1.5 แสนล้าน บางปีสูงถึงราวปีละ 1.8 แสนล้าน แต่ตั้งที่มีการวิเคราะห์

โดย 101 PUB (ศูนย์ความรู้นโยบายสาธารณะเพื่อการเปลี่ยนแปลง) ว่า ผลประโยชน์ที่ตกกับเกษตรกรราย ตัวอย่างชาวนาที่มีนา 20 ไร่เป็นของตัวเอง ผลิตข้าวให้ได้ผลผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงสุด คือ ไร่ละ 1 ตัน ได้ ค่าชดเชยจากรัฐช่วยเหลือต้นทุน ไร่ละ 1000 บาท ไม่เกิน 20 ไร่ (ใช้เงิน 5 หมื่นกว่าล้าน) และส่วนต่างราคา ข้าว (ซึ่งปัจจุบันได้ส่วนต่างน้อยมาก ฤดูที่ผ่านมาชาวนาคลองโยงได้ส่วนต่างตันละ 200 บาท) ทำนาปีละสอง ครั้ง จะได้รายได้เฉลี่ยต่อเดือนราว 4,000 บาท (ช่วงจำนำยั้งฉางได้ ราว 3,333 บาท) นาเช่า/นายน้อยกว่านี้จะ ลดลงไปอีกมาก

สาเหตุแห่งหนี้จากนโยบายของรัฐ มีข้อสังเกตเพื่อแลกเปลี่ยนคือ ในขณะที่ปัญหาหนี้สินและเกษตรกรต้องการ ความเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างแบบ “พลิกโฉม” แต่ที่ผ่านมานโยบายรัฐชดเชยโดยไม่มองการ ปรับเปลี่ยนแบบพลิกโฉม การชดเชยแม้ใช้เงินมากแต่ก็ไม่ได้ทำให้ชีวิตเกษตรกรอยู่ได้/ไม่สามารถหลุดพ้นจาก หนี้สินได้ การมีเงินกู้หลายแหล่งไม่น่าจะเป็นปัญหา แต่ปัญหาอยู่ที่ว่า เงินกู้นี้จะมีเงื่อนไขที่แหล่งให้กู้ควร เข้ามาทั้งร่วมรับความเสี่ยง/การหนุนเสริมการผลิต ตลาด ฯลฯ ได้แค่ไหนอย่างไรมากกว่า

ทางออกที่สำคัญคือ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นคือ (1) การหนุนเสริมชีวิตเกษตรกรที่เปลี่ยนแปลงสู่ “สังคม ผู้ประกอบการ” การคุ้มครองค่าจ้างและสวัสดิการในฐานคนงาน ระบบการค้าที่เป็นธรรมไม่ถูกกลไกตลาดเอา ไรต์เอาเปรียบพืชผักที่ปรับเปลี่ยนการผลิตสู่ตลาด ที่ทำมาค้าขายที่มั่นคง (2) การมีนโยบายเฉพาะสำหรับ เกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนการผลิตมาเป็นเกษตรกรอินทรีย์ เพราะชาวนาที่ปรับเปลี่ยนก็ยากแล้ว ควรจะมีนโยบายที่ หนุนเสริมเฉพาะ เพราะที่ผ่านมามีแต่ภาพรวม (3) จุดคอขวดที่สำคัญคือ นโยบายด้านการตลาด จะต้องมีการ ปรับให้เหมาะสม นโยบายต้องคิดให้ทะลุให้ครบวงจร และ (4) การมองสังคมชาวนาปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป แล้วและต้องการหนุนเสริมในหลายด้านด้วยกัน

เวทีเสวนา หัวข้อ “หนี้ชานา มรดกหนี้ที่ไม่อยากส่งต่อ” ทางออกกว่าด้วยความเสมอภาค ความเป็นธรรม และความรับผิดชอบต่อร่วม”

ดำเนินรายการโดย : คุณเพ็ญนภา หงษ์ทอง นักเขียนและสื่อมวลชนอิสระ

ความเป็นธรรมด้านกลไกราคา/กลไกการเงิน : โดย คุณปิยาพร อรุณพงษ์ นักวิชาการอิสระ

นำเสนอผ่านงานวิจัยการสนับสนุนกลไกราคาให้ชาวนาที่ผลิตแบบอินทรีย์: บททดลองเสนอความเป็นธรรมด้านกลไกราคา โดยมีวัตถุประสงค์ คือ (1) เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างพื้นที่ดำเนินงานและโครงการในการศึกษาวิจัย และการพัฒนาข้อเสนอทางนโยบายแบบมีส่วนร่วม และ (2) เพื่อพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายการสนับสนุนกลไกราคาให้ชาวนาที่ผลิตแบบอินทรีย์ที่สอดคล้องกับการหนุนเสริมและพัฒนาศักยภาพชาวนาที่มีหนี้สินสู่ระบบเกษตรอินทรีย์และมีสุขภาวะที่ดีขึ้น

จากปรากฏภาพของ รศ.ดร. ประภาส จะเห็นว่าการแก้หนี้เพียงกลไกเดียวไม่สามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะได้ ประเทศไทยกำหนดให้ชาวนาเป็นกลุ่มเปราะบาง เป็นเรื่องน่าตกใจแม้ว่าจะเป็นการง่ายต่อการช่วยเหลือของภาครัฐ แต่ชาวนาที่ได้ชื่อว่ากระดุกสันหลังของชาติกลายเป็นกลุ่มเปราะบางนั้นแสดงว่า “กระดุกสันหลังของประเทศไทยกำลังเปราะบาง” งานวิจัยนี้มีสถานะและความสำคัญเป็นเหมือนสารตั้งต้น (input) ในการพัฒนาข้อเสนอทางนโยบายด้านเศรษฐกิจของชาวนา เป็นข้อมูลสนับสนุน (support) การทำงานขององค์กร โดยเฉพาะมิติทางเศรษฐกิจในการสร้างแรงจูงใจชาวนาที่มีหนี้สินสู่การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต และเป็นข้อเสนอการพัฒนากลไกราคาภายใต้กระบวนการทางสังคม (social process) เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวนา

แต่ก็พบว่ายังมีข้อจำกัดของการศึกษา คือ

- 1) ชาวนากลุ่มเป้าหมายประสบปัญหาหน้าท่วม ทำให้ไม่สามารถเริ่มการผลิตได้ทันกับกรอบเวลาในการศึกษา ทำให้การเก็บข้อมูลปฐมภูมิของโครงการฯ ไม่สามารถดำเนินการได้ทันเวลาตามกรอบการศึกษา
- 2) ชาวนากลุ่มเป้าหมาย (ชาวนาที่มีหนี้สิน) เป็นกลุ่มที่เริ่มมีความสนใจอยากปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตสู่เกษตรอินทรีย์ จึงอยู่ในขั้นของการเรียนรู้ ปรับแนวคิด และศึกษาความรู้และขั้นตอนการผลิต จึงยังไม่สามารถบันทึกข้อมูลเพื่อนำไปสู่การคำนวณต้นทุนการผลิต และกำหนดราคาได้ทัน
- 3) วิธีการคำนวณ “ต้นทุนการผลิต” เพื่อกำหนดราคาของชาวนา พบว่า ชาวนาคำนวณต้นทุนการผลิตโดยเน้นที่ “ต้นทุนผันแปร” เท่านั้น คือ ต้นทุนที่จ่ายออกไปจริงและจดบันทึกลงบัญชีไว้ซึ่งถือเป็นต้นทุนทางบัญชี แต่ในขณะเดียวกัน ยังมี “ต้นทุนทางเศรษฐศาสตร์” (ได้แก่ ค่าจ้างแรงงานครัวเรือน ค่าเช่านาตนเอง การนำค่าวัสดุปัจจัยการผลิตที่มีอายุการใช้งานเกินหนึ่งรอบระยะเวลาการผลิตมารวมเป็นต้นทุนการผลิตในรอบการผลิตเดียวทั้งหมด) ด้วยเหตุนี้ ต้นทุนทางเศรษฐศาสตร์จึงสูงกว่าต้นทุนทางบัญชี ซึ่งมีผลทำให้กำไรทางเศรษฐศาสตร์น้อยกว่ากำไรทางบัญชี

ระเบียบวิธีการศึกษา ประกอบไปด้วย การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกลไกราคาข้าวอินทรีย์ กลไกตลาดข้าว ต่อด้วยการจัดเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในพื้นที่ และนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์

ผลการศึกษา พบว่า จากการศึกษาเปรียบเทียบต้นทุนและผลตอบแทนระหว่างการปลูกข้าวอินทรีย์ และข้าวทั่วไป พบว่า ระบบการผลิตข้าวอินทรีย์ให้ผลตอบแทนสุทธิสูงกว่าข้าวทั่วไป โดยมีสาเหตุสำคัญ 4 ประการ คือ (1) ต้นทุนต่ำกว่า (2) มีค่าเสียโอกาสจากเงินลงทุนต่ำกว่า (3) ราคาซื้อขายข้าวอินทรีย์สูงกว่า (ตลาดเฉพาะ) และ (4) มีการใช้ประโยชน์จากเศษวัสดุในแปลง (สร้างรายได้ ลดต้นทุน) นอกจากนี้พบลักษณะเฉพาะของชาวนาอินทรีย์ที่มีผลต่อ “การมีส่วนเกินทางรายได้” เนื่องจากมีการรวมกลุ่มกันในรูปของสหกรณ์ ที่เป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร แหล่งกระจายปัจจัยการผลิต แหล่งรวม/รับซื้อผลผลิต แต่ขณะเดียวกันกลับพบว่า มีต้นทุนการจัดการที่เข้มข้นขึ้น คือ “ต้นทุนด้านแรงงาน” ในระบบอินทรีย์ จะสูงกว่าระบบทั่วไป จาก 3 ปัจจัยสำคัญ คือ (1) ต้นทุนค่าปลูกและเตรียมพันธุ์ (ผลิตปุ๋ยและสารกำจัดศัตรูพืชไว้ใช้เอง) (2) ต้นทุนค่าดูแลรักษา (การดูแลคั่นนา การจัดการน้ำ) (3) ต้นทุนด้านการเก็บเกี่ยวและรวบรวม (แยกเครื่องมือการเก็บเกี่ยว) หากพิจารณาตามหลักเศรษฐศาสตร์สามารถคิดคำนวณ “ต้นทุนค่าแรงงาน” หรือค่าตอบแทนชาวนาในฐานะ “ผู้ประกอบการ”

รูปแบบการทำตลาดข้าวอินทรีย์ ไม่ได้เป็นรูปแบบตลาดกระแสหลัก จำเป็นต้องมีการพัฒนางานเฉพาะ คือ

- 1) พัฒนาการจัดกิจกรรม โดยการพัฒนาการตลาดจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวกับผู้บริโภค ให้เกิดการเรียนรู้กิจกรรม ภายใต้การเกษตรอินทรีย์ เช่น ศูนย์เรียนรู้วิถีชีวิตข้าวคุณธรรม ตลาดเขียว เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม
- 2) พัฒนาตามธุรกิจ อี-คอมเมิร์ซ (e-commerce) ระบบในการขายข้าวอินทรีย์ออนไลน์ เช่น ระบบ Facebook “ผูกปิ่นโตข้าว” แมสสิงก์ข้าวอินทรีย์ ช่วยคนปลูก – คนกินรักกันยั่งยืน ขายในราคาที่ต่ำ เพราะใช้อินเตอร์เน็ตในการติดต่อ เป็นการจับคู่เชื่อมโยงผู้ผลิตกับผู้บริโภค
- 3) พัฒนาตลาดองค์การตามเครือข่าย การจับมือร่วมกันเชิงสถาบัน/องค์กร/หน่วยงานต่างๆ เพื่อสร้างเครือข่ายผู้บริโภค เช่น ศูนย์ประชุม โรงพยาบาล โรงแรม มีการทำ MOU ร่วมกันว่าจะขายข้าวหรือเสิร์ฟข้าวอินทรีย์ให้ลูกค้า เช่น ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ รวมถึงข้าวอินทรีย์ที่สอดแทรกเข้าไปในสถาบันการศึกษา

ยกตัวอย่าง **นาเคียงเมือง** เป็นช่องทางการตลาดที่จัดทำโดยมูลนิธิชีวิตไท ดำเนินการพัฒนาศักยภาพชาวนาสู่การเป็นแหล่งผลิตอาหารปลอดภัยของผู้บริโภค โดยส่งเสริมให้เกิดการวางแผนทางการเงิน เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย แก่หนี้ มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีระบบการผลิตที่ยั่งยืนด้วยระบบเกษตรอินทรีย์ มีอาหารคุณภาพดีและปลอดภัยไว้บริโภค และส่งต่อให้กับผู้บริโภคได้อย่างมั่นใจ

ข้อค้นพบเบื้องต้น

- 1) “กลไกราคาข้าว” (โดยเฉพาะเพื่อสนับสนุนเกษตรกรรายย่อย/ชาวนาที่มีหนี้สิน) ยังเป็น “ช่องว่างของความรู้” หรือเป็น “ความไม่รู้” สำหรับการหาทางออกในเรื่องราคาข้าวและการปรับตัวของชาวนางานวิจัยในเรื่องเศรษฐศาสตร์สำหรับการหาทางออกในเรื่องราคาข้าวและการปรับตัวของชาวนายังมี

ข้อจำกัดอยู่ที่การอธิบาย “กลไกตลาด – การแทรกแซงจากรัฐ” เท่านั้น และงานวิจัยที่เป็น “ทางเลือกที่สาม” มีจำนวนไม่มากนัก ทำให้ข้อเสนอเชิงนโยบายของการปรับตัวของชาวนาไทยถูกจำกัดอยู่แค่ “ตลาด – รัฐ” เท่านั้น จนมองไม่เห็นทางออกอื่น

- 2) กระบวนการส่งเสริม “ช่องทางการตลาด” ภายใต้กระบวนการสนับสนุนหรือแก้ไขปัญหาหนี้สินชาวนา พยายามสื่อสารและสร้างความหมายต่อกระบวนการส่งเสริม สร้างกำลังใจ จาก “ผู้บริโภค/สังคม” สู่ “ชาวนา/ชาวนาที่มีหนี้สิน” ต่อการปรับวิธีการผลิตสู่เกษตรอินทรีย์ โดยใช้กระบวนการสนับสนุนแบบ “ความเต็มใจที่จะจ่าย” (Willingness to pay : WTP)
- 3) ข้อเสนอที่เกี่ยวกับ “กลไกราคาข้าว” เป็น “ข้อเสนอประกอบ” กระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตชาวนา ที่จำเป็นต้องพัฒนาและดำเนินการควบคู่ไปกับกลไกอื่นๆ ในขณะเดียวกัน การปรับตัวและลดความเสี่ยงจากกลไกตลาด/กลไกราคาผลผลิตทางการเกษตร พบว่า “เกษตรผสมผสาน” หรือ “เกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหาร” หรือ “เกษตรกรรมเชิงนิเวศ” เป็นทางออกสำหรับการออกแบบวิธีการผลิตแบบใหม่ของชาวนา

นโยบายการสนับสนุนชาวนาที่ผลิตแบบอินทรีย์ ประกอบไปด้วย

- 1) นโยบายเกี่ยวกับราคา (Price Policy) เป็นนโยบายที่ใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดระดับราคาหรือสร้างเสถียรภาพราคาต่อเกษตรกรหรือต่อผู้บริโภค หรือทั้งสร้างเสถียรภาพของราคาและการยกระดับรายได้ของเกษตรกร เช่น นโยบายรับจำนำผลผลิตเกษตร นโยบายประกันรายได้ขั้นต่ำสำหรับเกษตรกร เป็นต้น (นโยบายระยะสั้น)
- 2) นโยบายที่ไม่ใช่ราคา (Non-Price Policy) นโยบายที่ใช้เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างประสิทธิภาพการผลิตและความอยู่ดีมีสุข ของประชากรภาคเกษตร เช่น นโยบายชลประทาน นโยบายการวิจัยในภาคการเกษตร นโยบายปฏิรูปที่ดิน นโยบายสินเชื่อเกษตร นโยบายแปลงสินทรัพย์ เป็นต้น

ที่ผ่านมาพบว่า

- นโยบายการกำหนดราคาข้าวของไทย เป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งในการบริหารของรัฐบาล สิ่งสำคัญคือการใช้เครื่องมือนี้ให้ถูกต้องเหมาะสม โดยนำมาใช้แต่ในยามจำเป็น (ระยะสั้นๆ เท่านั้น) คือ ในช่วงที่ราคาข้าวมีราคาต่ำกว่าต้นทุนการผลิต เพื่อให้เกษตรกรไม่ต้องประสบกับปัญหาการเงินหรือติดกับดักหนี้ และเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวนา
- นโยบายของรัฐบาล ควรมุ่งสนับสนุนให้ชาวนามีความเข้มแข็ง ส่งเสริมให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวเป็นเกษตรกรมืออาชีพ ต้องจริงจังในสิ่งที่ทำ ทำการเกษตรด้วยเป้าหมายที่ชัดเจน วางแผนเป็นและนำแผนไปปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายได้

- การยกระดับสมรรถนะชาวนาสู่การเป็นมืออาชีพ ที่ผ่านมามีความเสี่ยงของชาวนาไทย คือ การเผชิญกับความไม่รู้และขาดทักษะการทำการเกษตรสมัยใหม่ ดังนั้นหากต้องการพัฒนาชาวนาให้เป็นชาวนามืออาชีพ จะต้องเสริมความรู้ทั้งด้านการประกอบอาชีพ และความรู้ในการดำเนินชีวิต

ข้อค้นพบในด้านกลไกราคา ประกอบไปด้วย

การคำนวณต้นทุนการผลิต

- ต้นทุนการผลิตข้าวจะมีความเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลายอย่าง เช่น พันธุ์ข้าวที่ใช้ จำนวนครั้งในการปลูกต่อปี ลักษณะของดิน ประเภทและจำนวนปุ๋ยที่ใช้ สถานที่เพาะปลูก (อยู่ใกล้แหล่งน้ำหรือไม่) จำนวนแรงงานเกษตรกร รวมทั้งขนาดของพื้นที่เพาะปลูก เป็นต้น
- เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญของการคำนวณต้นทุนการผลิตที่แท้จริงเพื่อประโยชน์ในการตั้งราคาขายข้าวอินทรีย์ของกลุ่ม เนื่องจากราคาขายข้าวอินทรีย์ของกลุ่มจะขึ้นอยู่กับราคาตลาด หรือราคาประกัน หรือราคาจำหน่ายตามที่รัฐบาลประกาศเท่านั้น
- การศึกษาบริบทของชุมชนในการคำนวณต้นทุนการผลิตข้าวอินทรีย์ ปัญหาของเกษตรกรที่สำคัญ คือ การที่เกษตรกรไม่ทราบต้นทุนการผลิตที่แท้จริง กล่าวคือ เกษตรกรส่วนใหญ่คำนวณต้นทุนการผลิตโดยเน้นที่ต้นทุนผันแปรเท่านั้น และยังมีเกษตรกรบางส่วนที่ยังไม่เข้าใจว่าการใช้แรงงานในครัวเรือนก็ถือเป็นส่วนหนึ่งของต้นทุนการผลิตเช่นเดียวกัน ทำให้ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรต่ำกว่าต้นทุนการผลิตที่แท้จริง

นโยบายกลไกราคาเพื่อการส่งเสริมระบบการผลิตแบบอินทรีย์

- นโยบายโรงพยาบาลอาหารปลอดภัย รับซื้อผลผลิตอินทรีย์ได้สูงกว่าราคาผลผลิตทั่วไป 30%
- นโยบายอาหารโรงเรียน รับซื้อผลผลิตอินทรีย์ได้สูงกว่าราคาผลผลิตทั่วไป 10 - 30%

ในด้านราคาข้าวอินทรีย์

- พบว่า ราคาข้าวเปลือกอินทรีย์สูงกว่าข้าวเปลือกทั่วไป ร้อยละ 10
- ราคาข้าวสารอินทรีย์บรรจุถุง สูงกว่าข้าวสารบรรจุถุงทั่วไปประมาณร้อยละ 20
- ในขณะที่ ราคาข้าวอินทรีย์ในตลาดส่งออกต่างประเทศ สูงกว่าราคาข้าวสารทั่วไปร้อยละ 25-30

ความเป็นไปได้ทางสภาพเศรษฐกิจ ของการผลิตข้าวอินทรีย์ที่จะเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาความยากจนสำหรับเกษตรกร

- 1) ต้นทุนรวมการผลิตต่อไร่ของการผลิตข้าวอินทรีย์ ถึงแม้จะสูงกว่าการผลิตข้าวทั่วไป แต่มีต้นทุนเงินสด ต่ำกว่าการผลิตข้าวทั่วไป และมีต้นทุนที่ไม่เป็นเงินสด สูงกว่าการผลิตข้าวทั่วไป แสดงว่า การทำนาอินทรีย์จะใช้ปัจจัยการผลิตของตนเองมากกว่าการทำนาเคมี (ข้าวอินทรีย์ลงทุนน้อยกว่า)

- 2) ต้นทุนการผลิตข้าวต่อกิโลกรัมทั้งต้นทุนรวม ต้นทุนเงินสด ต้นทุนไม่เป็นเงินสด และต้นทุนผันแปรของการผลิตข้าวอินทรีย์ ต่ำกว่าการผลิตข้าวทั่วไป แสดงว่า ประสิทธิภาพในเชิงเศรษฐกิจของการผลิตข้าวอินทรีย์สูงกว่าการผลิตข้าวทั่วไป แต่พบว่า ต้นทุนต่อกิโลกรัมของการผลิตข้าวอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยนมีค่าสูงสุด
- 3) ราคาโดยเฉลี่ยของข้าวอินทรีย์สูงกว่าข้าวหอมมะลิทั่วไป เพราะการได้รับราคาพรีเมียมจากความเป็นอินทรีย์ และคุณภาพข้าวอินทรีย์มีเปอร์เซ็นต์ข้าวตันสูง ซึ่งทำให้เกษตรกรผู้ผลิตข้าวอินทรีย์มี สูงกว่าเกษตรกรผู้ผลิตข้าวทั่วไป ประมาณ 660 บาท/ไร่ และพบว่าเกษตรกรทั้งทำนาอินทรีย์หรือนาทั่วไปได้ผลตอบแทนจากค่าแรงและวัสดุหรือปัจจัยการผลิตของตนเองเป็นหลัก โดยนาอินทรีย์มีกำไรสุทธิประมาณ 500 บาท/ไร่ หรือ 1.40 บาท/กก. ในขณะที่นาทั่วไปมีกำไรสุทธิ 13 บาท/ไร่ หรือ 0.04 บาท/กก. ส่วนนาอินทรีย์ระยะปรับเปลี่ยนขาดทุนสุทธิถึง 48 บาท/ไร่ หรือ 0.15 บาท/กก. ซึ่งการขาดทุนสุทธิและภาระต้นทุนสูงนี้จะเป็นแรงต้านสำคัญในการที่ทำให้เกษตรกรมักจะปรับเปลี่ยนไม่สำเร็จ
- 4) เมื่อเปรียบเทียบรายได้อับกับเส้นความยากจน พบว่า อาชีพทำนาข้าวอินทรีย์มีศักยภาพการแก้ไขความยากจนสูงกว่าอาชีพทำนาข้าวทั่วไป แต่จำนวนร้อยละของเกษตรกรที่มีรายได้จากข้าวอินทรีย์ที่อยู่เหนือเส้นความยากจนยังคงมีเพียงร้อยละ 9, 21 และ 29 ซึ่งอาจสรุปได้ว่า อาชีพการผลิตข้าวอินทรีย์เพียงอย่างเดียวยังไม่ให้รายได้แก่เกษตรกรในการอยู่เหนือเส้นความยากจน หรืออาชีพการผลิตข้าวอินทรีย์เพียงอย่างเดียวยังไม่แก้ความยากจนทางเศรษฐกิจ

การผลิตข้าวอินทรีย์กับศักยภาพการแก้ไขความยากจน ระบบเกษตรผสมผสานที่มีข้าวอินทรีย์เป็นพืชหลัก น่าจะเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพการแก้ไขความยากจนด้วยเหตุผล 5 ประการ ได้แก่

- 1) มีความมั่นใจในการประกอบอาชีพเกษตรกรอินทรีย์ผสมผสาน
- 2) สามารถลดรายจ่ายค่าอาหารในครัวเรือนและได้บริโภคผลผลิตที่ปลอดภัยจากสารเคมีสังเคราะห์ตกค้าง
- 3) ลดค่าใช้จ่ายด้านปุ๋ยเคมีสังเคราะห์และสารเคมีสังเคราะห์ปราบศัตรูพืช
- 4) มีรายได้จากฟาร์มโดยไม่ต้องพึ่งรายได้จากการทำงานรับจ้างและการได้รับเงินจากบุตรหลาน
- 5) ความอุดมสมบูรณ์ของแปลงเกษตรผสมผสานเป็นการสร้างทรัพย์สินที่เพิ่มขึ้น

ปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาศักยภาพชาวนาอินทรีย์ ศักยภาพของระบบเกษตรผสมผสานที่มีข้าวอินทรีย์เป็นพืชหลักในการเป็นอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพในการแก้ไขความยากจนขึ้นกับความเข้มข้นของส่วนประกอบสำคัญ ได้แก่

- 1) การสร้างระบบเกษตรที่ผสมผสานและหลากหลายโดยใช้ประโยชน์หรือเกื้อกูลกันของการผลิต
- 2) การพึ่งปัจจัยการผลิตในฟาร์มของตนเองมากที่สุด
- 3) การผลิตชนิดอื่นตามศักยภาพพื้นที่และตลาดต้องการ
- 4) ความขยันเก็บผลผลิตออกขายเป็นประจำจะเป็นการสร้างรายได้
- 5) การเอาใจใส่ป้กหลักการทำอาชีพเกษตรกรอินทรีย์ผสมผสานโดยอาศัยอยู่ในฟาร์ม

- 6) การรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายของเกษตรกรจะเป็นการเสริมสร้างความแข็งแกร่งของอาชีพทางเลือกที่มีศักยภาพแก้ไขปัญหาความยากจน

ข้อเสนอแนะต่อเกษตรกร/กลุ่มเกษตรกร

- 1) การพัฒนาทักษะและความรู้ความสามารถขาวนาในการบันทึก และคำนวณต้นทุนที่แท้จริงจากการผลิต ทำให้เกษตรกรสามารถมีข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อพูดคุยหรือต่อรองกับภาครัฐในการกำหนดราคาตลาด หรือราคาประกัน หรือราคาจำหน่ายตามที่รัฐบาลจะประกาศในอนาคตให้สอดคล้องกับความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น
- 2) ขาวนาอินทรีย์/ขาวนาในระยะปรับเปลี่ยน ควรเริ่มมองหาวิธีการตลาดโดยไม่ต้องรอการพึ่งพาภาครัฐเพียงอย่างเดียว โดยใช้จุดแข็งที่กลุ่มมีคือ เช่น การแปรรูปเพื่อจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเพิ่มเติมจากการจำหน่ายตามงานแสดงสินค้าที่จัดโดยภาครัฐ และการเข้าถึงกลุ่มลูกค้าโดยตรง เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้สามารถนำมาซึ่งการตั้งราคาขายของกลุ่มได้เองในอนาคต
- 3) ความถูกต้องในการคำนวณต้นทุนการผลิต เกษตรกรควรเก็บข้อมูลให้ถูกต้องและครบถ้วนทั้งค่าวัตถุดิบ ค่าแรงงานทั้งภายนอกและภายในครัวเรือน และค่าวัสดุอื่นๆ ตลอดทั้งค่าเสียโอกาสในการใช้ประโยชน์อื่นๆ ด้วย ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการตั้งราคาขายที่ถูกต้องและเหมาะสม
- 4) การรวมกลุ่มของเกษตรกรที่ผลิตข้าวอินทรีย์ จะสร้างอำนาจในการต่อรองเรื่องราคาขาย และขยายกลุ่มลูกค้าที่รักสุขภาพได้มากขึ้น โดยไม่ต้องรอพึ่งความช่วยเหลือจากภาครัฐเพียงอย่างเดียว
- 5) การเร่งขยายผลปรับเปลี่ยนสู่เกษตรอินทรีย์กับแปลงรอบข้าง การผลิตข้าวปลอดสารพิษในช่วงแรกจะทำให้ได้ผลผลิตต่ำกว่าการปลูกข้าวโดยใช้สารเคมีมาก และต้องใช้เวลาประมาณ 4 - 5 ปี กว่าจะได้ผลผลิตที่ดีขึ้นและดีว่าการใช้สารเคมี เกษตรกรที่อยู่ในกลุ่มผลิตข้าวปลอดสารพิษจำเป็นต้องชักจูงเพื่อนเกษตรกรให้เห็นข้อดีและความสำคัญของการปลูกข้าวปลอดสารพิษ โดยเฉพาะในเรื่องของการประหยัดต้นทุนการผลิต กำไรที่จะมากขึ้นในอนาคตอีกประมาณ 5 ปีข้างหน้า การมีสุขภาพที่ดีขึ้น เป็นต้น

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานสนับสนุน (รัฐ/เอกชน/ภาคประชาสังคม)

- 1) การสร้างตลาดผลผลิตเกษตรอินทรีย์ รมรงค์ผู้บริโภคเพื่อขยายตลาดให้มากขึ้น โดยสร้างความเข้าใจในการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์และการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ผู้เกี่ยวข้องอย่างทั่วถึง
- 2) จัดการเรียนรู้ข้อมูลตั้งแต่ต้นทุนการผลิตถึงการตลาด กับเกษตรกรทุกกลุ่มเป้าหมาย (เกษตรกรทั่วไป เกษตรอินทรีย์) และเกษตรกรต้องมุ่งเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตสู่การพึ่งตนเองและความพอเพียง
- 3) สนับสนุนงานวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตข้าวอินทรีย์และเกษตรอินทรีย์ที่มีความเหมาะสมกับของเกษตรกร โดยเฉพาะการทำข้าวอินทรีย์ใช้แรงงานเพิ่มขึ้น อาจไม่สอดคล้องกับเกษตรกรสูงวัย ควรมองเรื่องการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้ามาช่วยสนับสนุน

ข้อเสนอแนะต่อการศึกษา/วิจัยในอนาคต : การศึกษาและวิเคราะห์ผลลัพธ์จากการลงแรงที่เพิ่มขึ้นของ
ชานาที่มีหนี้สินด้วยการทำเกษตรอินทรีย์ เป็นทางออกสำหรับการแก้ปัญหาหนี้สินจริงหรือไม่ หรืองานศึกษา
เชิงประเมินทางเลือกของแนวทางที่สามารถช่วยแก้ไขปัญหานี้สินชานา

ความเป็นธรรมด้านการสื่อสารและเปิดเผยข้อมูลสัญญาสินเชื่อ : โดย คุณวรินทร์ แก้วทันคำ นักวิชาการ
อิสระ

นำเสนอผ่านงานวิจัย การสื่อสารและเปิดเผยข้อมูลสัญญาสินเชื่อธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์
การเกษตรต่อลูกหนี้เกษตรกร **โจทย์วิจัย**คือ การสื่อสารและเปิดเผยข้อมูลสัญญาสินเชื่อธนาคารเพื่อ
การเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ต่อลูกหนี้เกษตรกร มีประสิทธิภาพ เพียงพอ และสอดคล้องกับ
หลักเกณฑ์การบริหารจัดการด้านการให้บริการแก่ลูกค้าอย่างเป็นธรรม (Market conduct) ธนาคารแห่ง
ประเทศไทยหรือไม่ อย่างไร

โดยมี **วัตถุประสงค์** คือ (1) เพื่อศึกษากระบวนการสื่อสารและเปิดเผยข้อมูลสัญญาสินเชื่อธนาคารเพื่อ
การเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ต่อลูกหนี้เกษตรกร ทั้งในระดับนโยบาย (ส่วนกลางของ ธ.ก.ส.) และระดับ
ปฏิบัติการ และ (2) เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายด้านแนวทางการสื่อสารและการสร้างความเข้าใจใน
สัญญาสินเชื่อธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ต่อเกษตรกรลูกหนี้ให้เกิดประสิทธิภาพและ
สอดคล้องกับหลักเกณฑ์การบริหารจัดการด้านการให้บริการแก่ลูกค้าอย่างเป็นธรรม (Market conduct)
ธนาคารแห่งประเทศไทย

กระบวนการสื่อสารตามหลักเกณฑ์การบริหารจัดการด้านการให้บริการแก่ลูกค้าอย่างเป็นธรรม แบ่งช่วงเวลาของการศึกษาออกเป็น 3 ระยะคือ

- 1) ก่อนทำสัญญาเงินกู้ พิจารณาปัจจัย ความรู้ วิธีการสื่อสาร รูปแบบการสื่อสารพนักงาน การให้ข้อมูล ชี้แจง การเปิดให้สอบถาม และความเข้าใจของลูกค้า
- 2) ช่วงทำสัญญาเงินกู้ พิจารณาปัจจัย การอธิบายเนื้อหาสัญญา การสอบทวน เปิดให้ซักถาม การให้เวลาศึกษาสัญญาเพิ่มเติม การตอบข้อสงสัย การชี้แจงด้านสิทธิและหน้าที่ การให้มอบคู่สัญญา
- 3) หลังทำสัญญาเงินกู้ พิจารณาปัจจัย รูปแบบและวิธีการติดตาม การให้การช่วยเหลือเมื่อไม่สามารถคืนเงินกู้การฝึกอบรมหรือแนวทางสนับสนุนด้านอาชีพ และข้อเสนอทางเลือกอื่นๆ

นำปัจจัยทั้งหมดมาวิเคราะห์ **ประสิทธิภาพและความเป็นธรรมในการบริการการเงิน** ที่ประกอบไปด้วย

- 1) ความเข้าใจต่อสัญญาของเกษตรกรลูกหนี้
- 2) เกษตรกรสามารถเปรียบเทียบข้อมูลผลิตภัณฑ์หรือบริการได้อย่างสะดวก
- 3) ความสามารถในการชำระของเกษตรกรลูกหนี้
- 4) ความเป็นธรรมต่อเกษตรกรลูกหนี้ ปัญหาได้รับการแก้ไขอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม

ข้อจำกัดในการวิจัย

- กลุ่มตัวอย่าง ทั้งหมดเข้าร่วมโครงการกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร และกู้เงินก่อนปี 2565 ก่อน ธ.ก.ส. ประกาศดำเนินนโยบายตามหลักเกณฑ์การบริหารจัดการด้านการให้บริการแก่ลูกค้าอย่างเป็นธรรม ออกมาปี พ.ศ. 2565 จึงอาจจะไม่สอดคล้องกัน
- ทศคนคิดของกลุ่มเป้าหมายต่อ ธ.ก.ส. : เกษตรกรที่ให้ข้อมูลมีความเชื่อว่า ธ.ก.ส. เป็นผู้ให้ เป็นเจ้าของเงินให้เขาได้กู้ยืม มีความวางใจในสัญญาที่เกิดขึ้นจึงไม่ได้ใส่ใจรายละเอียดในข้อความสัญญา และมีความคุ้นเคยและมีความเชื่อใจ ธ.ก.ส. รวมถึงตั้งเป้าอยากได้เงินกู้เป็นหลัก
- ช่วงเวลาในการศึกษา :ห่างจากการทำนโยบาย Market conduct เพียง 1 ปี ยังไม่เห็นผลชัดเจน

ผลการศึกษา

1. กลุ่มเป้าหมาย คือ ชัยนาท และสุพรรณบุรี อายุเกษตรกรส่วนใหญ่อายุมากกว่า 51 ปี เป็นส่วนใหญ่ ลูกหนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง เป็นกลุ่มคนที่เข้าเป็นลูกหนี้ของ ธ.ก.ส. ก่อนที่จะมีนโยบาย Market conduct
2. กลุ่มเกษตรกรที่ทำการศึกษา มีสัญญากับทาง ธ.ก.ส. หลายสัญญา เช่น เงินกู้ที่มีกำหนดระยะเวลา เงินทุนหมุนเวียน ปรับปรุงโครงสร้างหนี้ สินเชื่อบัตรเพื่อสังคม สินเชื่อเพื่อค่าใช้จ่าย บัตรสินเชื่อเกษตรกร
3. กระบวนการสื่อสารตามหลักเกณฑ์การบริหารจัดการด้านการให้บริการแก่ลูกค้าอย่างเป็นธรรม พบว่า
  - 3.1. ก่อนทำสัญญาเงินกู้ :
    - ผู้นำกลุ่มชวน /ร่วมประชุม ธ.ก.ส.ให้ข้อมูลในหมู่บ้าน ปีละ 2 ครั้ง
    - ติดต่อสำนักงานธ.ก.ส. เพื่อขอกู้เงิน ไปคนเดียวหรือไปพร้อมคนค้า

- เจ้าหน้าที่เลือกประเภทเงินกู้แต่ให้เลือกระหว่างกลุ่มค้ำหรือที่ดินค้ำ
- ข้อมูลที่ได้รับ วงเงินกู้ อัตราดอกเบี้ย และการชำระคืน

3.2. ช่วงทำสัญญาเงินกู้

- รายละเอียดดวงเงิน ดอกเบี้ย ระยะเวลาสัญญาและงวดการชำระคืน
- ไม่ได้อ่านสัญญาให้ฟัง สรุปเพียงข้อมูล
- เปิดให้ซักถาม/ไม่ได้ซักถาม
- 100% ไม่ได้อ่าน บอกให้เซ็นสัญญา ภาษาในสัญญาเป็นภาษากฎหมาย ไม่ได้อ่านทวน (มองไม่เห็น ธ.ก.ส. ไม่ได้บอกให้อ่าน ช่วงเวลามาทำเงินกู้เป็นเวลาเดียวกัน ทำให้มีคนมาใช้บริการเยอะ)
- ได้รับสัญญา กู้แบบที่ดินค้ำได้สัญญาร้อยละ 90 กู้แบบกลุ่ม 100% ไม่ได้ถือสัญญาฯ ได้เพียงสมุดบัญชีเงินกู้ (ธ.ก.ส. รับว่าเดิมการทำสัญญาสินเชื่อทำฉบับเดียว แต่ปีพ.ศ. 2567 จะต้องทำแบบมีคู่สัญญาสองฉบับ)

3.3. หลังทำสัญญาเงินกู้

- เจ้าหน้าที่ติดตามในพื้นที่ แจ้งให้จ่ายตรงเวลา มีเอกสารแจ้งยอดหนี้ที่ประชุมหรือผ่านผู้นำกลุ่ม (ธ.ก.ส. ไม่จำเป็นต้องจ่ายเงินตามยอด แต่ให้จ่ายเงินเพื่อให้บัญชีมีความเคลื่อนไหว)
- การได้รับเอกสารแจ้งหนี้รายงวดล่วงหน้า ประมาณ 2 อาทิตย์ – 1 เดือน ไม่มีการให้ความรู้สิทธิและหน้าที่ลูกหนี้
- ไม่มีข้อเสนอทางเลือกการแก้ปัญหาหนี้ ยกเว้นกู้เพิ่มพร้อมหลักทรัพย์/ปรับโครงสร้างหนี้

สรุปผลตามหลัก Market conduct

- ผลิตภัณฑ์ที่มีความเป็นธรรม : การสื่อสารระหว่าง ธ.ก.ส. เพื่อประเมินความสามารถทางการเงินไม่เพียงพอ และการสื่อสารโดยอธิบายสอดคล้องกับความสามารถเข้าใจของเกษตรกร ไม่ให้คู่สัญญาแก่ลูกหนี้ และการสื่อสารเปรียบเทียบข้อมูลผลิตภัณฑ์ให้กับลูกหนี้เข้าใจยังไม่เพียงพอ
- กระบวนการขาย สื่อสารชัดเจน เข้าใจง่าย ได้รับข้อมูลตามจริงแต่ไม่เพียงพอต่อการตัดสินใจด้วยความเข้าใจที่ถูกต้อง แต่ไม่มีข้อมูลเพียงพอให้ตัดสินใจเลือกที่เหมาะสมกับความประสงค์ ความสามารถทางการเงิน
- ธ.ก.ส.มีการสื่อสารและอบรมให้ความรู้แก่พนักงาน และเกษตรกรและมีการติดตามประเมินผลผ่านการสอบถามเกษตรกรในช่วงที่มีการจัดประชุมและเมื่อติดต่อธนาคารผ่านบอร์ดประชาสัมพันธ์ของ ธ.ก.ส.

ข้อเสนอแนะเบื้องต้นจากการศึกษา

ข้อเสนอแนะเบื้องต้นจากการศึกษา

- ธ.ก.ส. ควรจัดทำสื่อที่เป็นแผนภาพที่เข้าใจง่าย สื่อสารเกษตรกร เน้นภาพข้อความไม่ต้องมาก เช่น ข้อมูลในสัญญา การอธิบายการคิดอัตราดอกเบี้ย หรือเปรียบเทียบผลิตภัณฑ์ให้เกษตรกรประกอบการตัดสินใจ
- ปรับปรุงให้มีการให้ข้อมูลเปรียบเทียบสินเชื่อแต่ละประเภท การให้คำแนะนำที่เหมาะสมกับเกษตรกร
- ให้เกษตรกรได้มีเวลาพิจารณาสัญญาอย่างครบถ้วน เช่น ส่งสัญญาให้เกษตรกรทบทวนก่อนลงนาม
- จัดฝึกอบรมหรือบุคคลให้คำปรึกษาเกษตรกรในการทำสัญญาเงินกู้ และการค้าประกันและการใช้ที่ดินค้าประกัน รวมถึงให้ความรู้ด้านสินเชื่อ การเก็บและอ่านเอกสารด้านสินเชื่อ
- ธ.ก.ส. เปิดเวทีรับฟังข้อเสนอและความคิดเห็นต่อการปรับปรุงสัญญาสินเชื่อเกษตรกร ของกลุ่มเกษตรกร เช่น สภาเกษตรกร
- มีการจัดทำตัวชี้วัดที่ชัดเจนและรายงานผลการให้การดำเนินงานเป็นไปตามนโยบาย market conduct และเผยแพร่สู่สาธารณะ เพื่อให้เห็นถึงประสิทธิภาพของการดำเนินงานและนำไปสู่การแก้ไขหนี้สินได้หรือไม่อย่างไร

ความเป็นธรรมด้านระบบสินเชื่อและการเงินฐานราก : โดย ดร.โสภณรัตน์ จันทรัตน์ สถาบันวิจัยเศรษฐกิจ
ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ธนาคารแห่งประเทศไทย

ดร.โสภณรัตน์ จันทรัตน์
สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์ ธนาคารแห่งประเทศไทย

การศึกษานี้เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการทำงานวิจัยในภาคเกษตร และหนี้สินเกษตรกร และทำงานร่วมกับ ธ.
ก.ส. ในการสร้างรากฐานระบบการเงินที่เหมาะสมกับเกษตรกร

การเงินฐานรากที่เป็นธรรม คือ ระบบการเงินที่นำไปสู่การพัฒนาเกษตรกรได้จริงๆ ตามหลักเศรษฐศาสตร์
เป็นการออกแบบระบบการเงินให้ได้ตรงจุด และจะสื่อสารอย่างไรให้ผู้รับรับได้จริงๆ

ปัญหาเศรษฐกิจการเงินครัวเรือนเกษตรกรไทย ข้อมูลจากเครดิตบูโร ข้อมูลจากลูกหนี้ ธ.ก.ส. ข้อมูลจากการ
สัมภาษณ์ทั่วไป ทั้งในระบบและนอกระบบ จากข้อมูลของหนึ่งล้านรายของ ธ.ก.ส. พบกับดักหนี้ อยู่ 70%
ของสินทรัพย์ ถ้ามีหนี้มากก็ไม่สามารถขอสินเชื่อได้ เป็นข้อมูลของลูกหนี้ ธ.ก.ส. หนี้ปัจจุบันไปสู่นี้ในอนาคต
อีก 6 ปี เป็นจุดที่เป็นกับดัก ที่หากไม่ได้แก้ไข ปัญหาเกิดจากอะไร...

ปัญหาของเกษตรกร คือ

1. เงินไม่พอ คือ การเข้าไปดู cash flow ของเกษตรกร 720 คน พบว่า รายได้ไม่พอ รวมทั้งปี 27%
รายได้ไม่พอใช้จ่าย จำเป็น 41% เหลือไม่พอชำระหนี้
2. เงินได้ไม่สม่ำเสมอ คือ cash flow มีความผันผวนเยอะ ยกตัวอย่างหนึ่งครัวเรือน มีการทำงานสอง
ครั้งต่อปี มีรายได้นอกภาคเกษตร แต่ไม่สูง มีเงินจากลูกหลานด้วย in flow ไม่สม่ำเสมอ out flow
จะมีสูงบางเดือน เพราะต้องจ่ายด้านการลงทุน หรือมีค่ารักษาพยาบาล เราพบว่าหลายเดือนที่เขาไม่

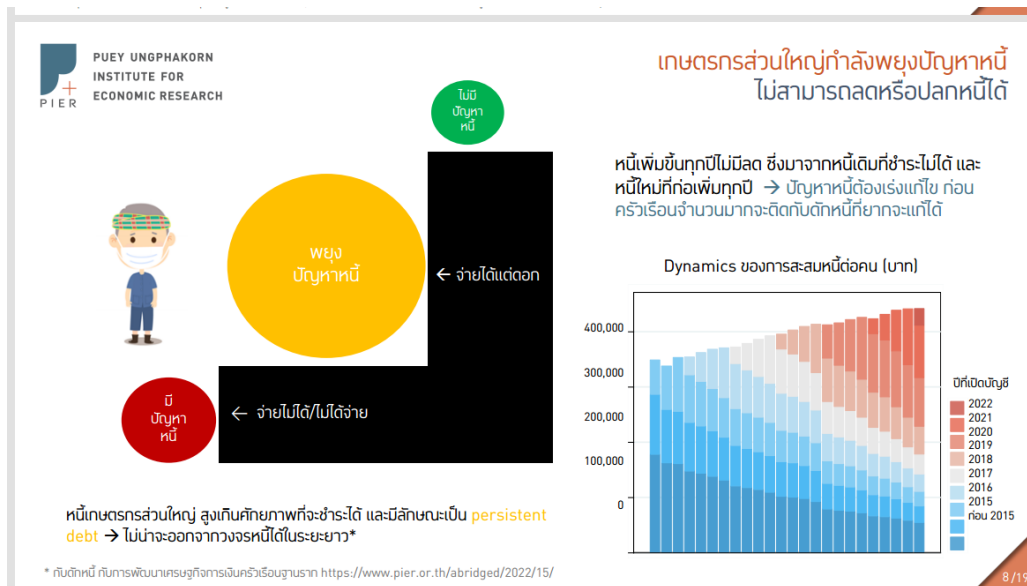
จ่าย ในบางเดือน หากเอา in-out แต่หากดูทั้งปีพบว่าจะมี 3 เดือนที่รายได้ไม่พอกับรายจ่าย และ รายได้ไม่แน่นอนด้วย

3. เงินได้ไม่แน่นอน ยกตัวอย่าง 1 ใน 3 ปี จะต้องมียาได้ตกต่ำ ระบบการเงินที่มีมีบทบาทสำคัญ คือ ทำให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ทุกเดือน ระบบการเงินออกแบบได้ไม่ดีพอในปัจจุบัน

จากปัญหาของเกษตรกรที่เงินไม่พอ ใต้ไม่สม่ำเสมอ ใต้ไม่แน่นอน สามารถแยกเกษตรกรออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มที่มีรายได้ไม่เคยพอจ่ายในแต่ละเดือน (The insufficient) คิดเป็น 18% (2) กลุ่มเปราะบางรายได้ไม่พอบางเดือน (The instable/illiquid) คิดเป็น 67% และ (3) กลุ่มรายได้พอจ่ายทุกเดือน (The better off) คิดเป็น 15% เมื่อเราแบ่งกลุ่มได้แล้วเราก็จะสามารถมองหาเครื่องมือทางการเงินที่เหมาะสม เพราะเรารู้ว่าแต่ละกลุ่มมีความต้องการที่แตกต่างกัน และสามารถตอบโจทย์ความต้องการทางการเงินที่ต่างกันของแต่ละกลุ่มได้ตรงจุด

การแก้ไขปัญหาของเกษตรกร พิจารณาจาก

- วิธีการออม และวิธีการประกันภัย เราพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่จะออมในรูปแบบของเงินสด และปศุสัตว์ ซึ่งเป็นการออมสินทรัพย์ที่ไม่แน่นอน เสี่ยงสูง ขาดสภาพคล่อง การออมในลักษณะของเงินฝากนั้นมีน้อยมาก แต่พบว่าการประกันภัยที่ทุกกลุ่มมีเหมือนกันหมด คือ ฌาปนกิจสงเคราะห์ แต่ประกันภัยพืชผล และบ้านอายุไม่มี อาจกล่าวได้ว่า การออมและประกัน ยังไม่ช่วยสะสมความมั่งคั่ง และยังไม่ช่วยสร้างภูมิคุ้มกัน
- ด้านความตระหนักรู้ พบว่าเกษตรกรขาดความรู้ในเรื่องผลิตภัณฑ์การออม แต่มีทัศนคติที่ดี แต่มีการทำบัญชีครัวเรือนน้อย
- การจัดการเงิน ถามว่าเกษตรกรใช้อะไรเป็นเครื่องมือในการจัดการเงิน เราพบว่า เกษตรกรใช้สินเชื่อเป็นเครื่องมือหลักในการจัดการเงิน และใช้สินเชื่อทำทุกอย่าง ตั้งแต่เกษตร ถึงค่าเล่าเรียน สินเชื่อหลายแหล่ง ธ.ก.ส. กองทุนหมู่บ้าน ผลที่ตามมาคือ 90% ของเกษตรกรมีหนี้และมียอดหนี้สูง (เฉลี่ย 450,000 บาท) รูปแบบการกู้ที่หลากหลาย และจากหลายสถาบันการเงิน ส่งผลให้เกษตรกรมีหนี้เป็นวงกว้างและมีหนี้มาก นั้นแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรยังไม่ได้ใช้เครื่องมือทางการเงินอย่างเหมาะสมมาแก้ปัญหา

พฤติกรรมของเกษตรกรในการจ่าย เมื่อมีสินเชื่อเยอะเราจะสามารถ โดยแบ่งเกษตรกรออกเป็น 3 กลุ่ม คือ (1) กลุ่มสีแดงมีปัญหาหนี้มาก กลุ่มนี้จะไม่สามารถจัดการหนี้ได้ (2) กลุ่มสีเหลือง คือ กลุ่มพยุงปัญหาหนี้ กลุ่มนี้สามารถจ่ายได้เพียงแต่ดอกเบี้ย และ (3) กลุ่มสีเขียว คือ ไม่มีปัญหาหนี้ สามารถจัดการหนี้สินตนเองได้ ถือว่าเป็นคนกลุ่มน้อยที่สุด ผลที่ตามมาเมื่อเกษตรกรไม่สามารถจัดการหนี้ได้คือ เกษตรกรส่วนใหญ่กำลังพยุงปัญหาหนี้ ไม่สามารถลดหรือปลดหนี้ได้ นั่นเป็นเพราะหนี้เพิ่มขึ้นทุกปีไม่มีลด ซึ่งมาจากหนี้เดิมที่ชำระไม่ได้ และหนี้ใหม่ที่ก่อเพิ่มทุกปี ดังนั้นปัญหาหนี้ต้องเร่งแก้ไขก่อนครัวเรือนจำนวนมากจะติดกับดักหนี้ที่ยากจะแก้ได้

สามปัญหาของระบบการเงินฐานรากไทย ประกอบไปด้วย

- 1) ความไม่สมมาตรทางข้อมูล (Information asymmetry) สถาบันการเงินมีข้อมูลไม่พอ รู้จักเกษตรกรไม่พอ ทำให้ไม่ปล่อยสินเชื่อให้ หรือปล่อยสินเชื่อให้สูง ในทุกกลุ่มมีความต้องการสินเชื่อ การมีข้อมูลไม่พอ คือ ทำให้ปล่อยไม่ต่อใจและไม่ทั่วถึง และทำให้บางกลุ่มออกไปนอกระบบ และการไม่แชร์ข้อมูลระหว่างกัน ทำให้ไม่มีข้อมูลภาพรวมของเกษตรกร ทำให้เกิดการปล่อยที่ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ สินเชื่อทุกแหล่งร่วมกัน ภาระหนี้ต่อรายได้ ภาระหนี้ต่อสินทรัพย์ พบว่า 57% มีหนี้เกิดศักยภาพในการจ่าย ทำให้เกิดการหมุนหนี้
- 2) กลไกการบังคับหนี้ (Enforcement problem) ทำให้เกิดการเลือกชำระหนี้ หนี้ก้อนใหญ่ ธ.ก.ส. ก็ชำระหลัง เลือกชำระหนี้กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ และนอกระบบก่อน ตอนนี้จะเห็นว่าสินเชื่อกลุ่มกำลังมีปัญหา
- 3) การออกแบบสัญญา (Contract design problem) ยังไม่ได้ตั้งอยู่ในความเข้าใจปัญหาของเกษตรกร ดี เช่น การจ่ายงวดเดียวต่อปี ไม่สอดคล้องกับรายได้ของเกษตรกร ไม่มีกลไกในการช่วยสร้างวินัยในการจ่ายให้เกษตรกร ต้องเพิ่มกลไกนี้เข้าไป

การเงินที่ดีต้องตั้งอยู่บนความเข้าใจของพี่น้องเป็นหลัก คือ

- 1) แก้ information asymmetry สร้างและใช้ข้อมูลที่สะท้อนศักยภาพและพฤติกรรมเกษตรกรได้ดีขึ้น ต้องแก้เรื่องข้อมูล ให้ข้อมูลที่มากขึ้น
- 2) แก้ enforcement/contract design problems แก้หนี้เก่า ปรับโครงสร้างหนี้ตรงศักยภาพ ให้ข้อมูลเหมาะสม มีเครื่องมือสร้าง commitment และกระตุ้นแรงจูงใจชำระหนี้ ปลดหนี้ใหม่ให้ยั่งยืน ทั่วถึง ตอบโจทย์ขึ้น โดยใช้ข้อมูล, ใช้ enforcement mechanisms ที่มีประสิทธิภาพ เช่น interlinkages การใช้ตัวเกษตรกรกับคู่ค้าในการบังคับชำระหนี้ เช่น โรงงานอ้อยเป็นคนปล่อยกู้และให้เกษตรกรจ่ายต้อง สถาบันชุมชนเป็นกลไกในการบังคับชำระหนี้
- 3) สร้างภูมิคุ้มกัน/FIN LIT ให้เหมาะสมเฉพาะกลุ่ม
- 4) ต่อยอดศักยภาพและรายได้ เกษตรกร และตลอดห่วงโซ่จนปลายน้ำ

ความเป็นธรรมด้านการจัดการปัญหาหนี้ของชาวนา : โดย ดร.รุ่งทอง ครามานนท์ นักวิชาการอิสระ

ดร.รุ่งทอง ครามานนท์
นักวิชาการอิสระ

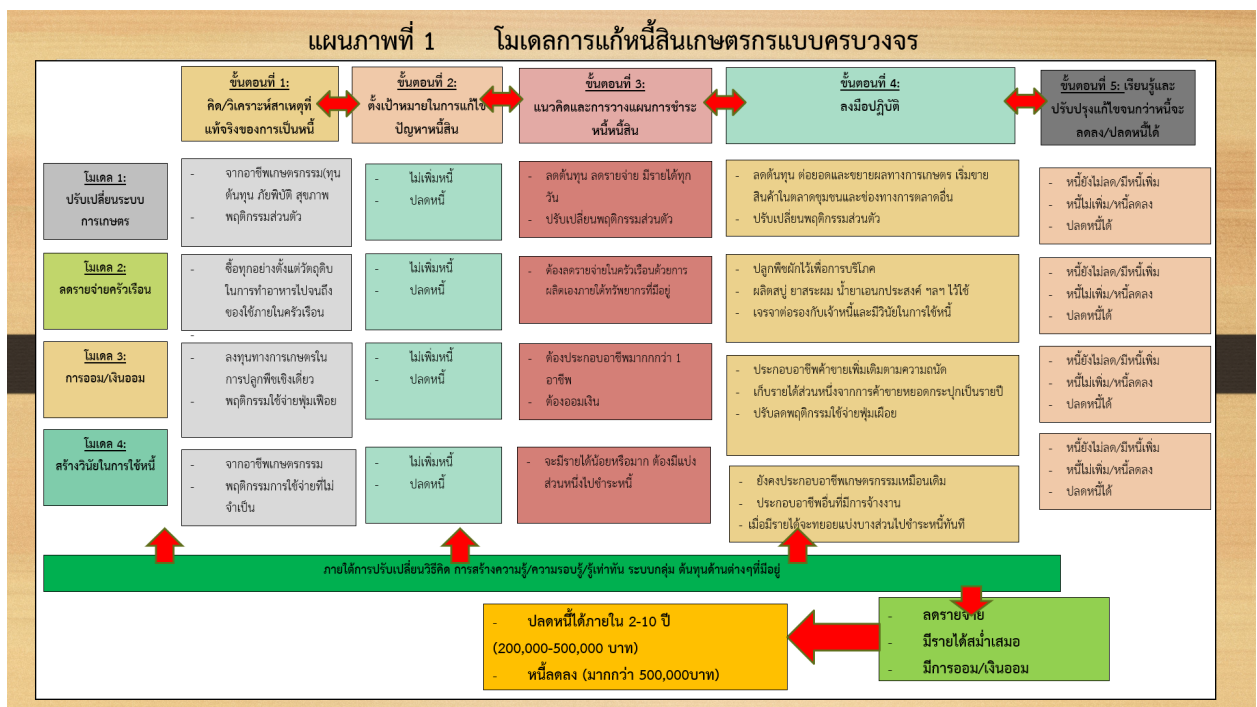
ดำเนินงานผ่านการวิจัย โมเดลการแก้หนี้สินชาวนาแบบครบวงจร: การสังเคราะห์องค์ความรู้จากการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมศักยภาพชาวนาของมูลนิธิชีวิตไท (Local Act) ลักษณะการทำงานในระดับตัวของเกษตรกรในการที่จะพึ่งพาและจัดการหนี้สินได้ด้วยตนเอง สะท้อนให้เห็นถึงระดับมหภาคได้อย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์ คือ เพื่อรวบรวมและสังเคราะห์องค์ความรู้จากการดำเนินงานและผลงานทางวิชาการ รวมทั้งผลงานและข้อมูลต่างๆ ที่มูลนิธิชีวิตไท ได้ดำเนินงานภายใต้การสนับสนุนงบประมาณของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มาจัดทำเป็น “โมเดลการแก้หนี้สินชาวนาแบบครบวงจร” เพื่อเผยแพร่และนำไปพัฒนาต่อยอดในการดำเนินงานระยะถัดไป

แหล่งข้อมูลและวิธีการจัดเก็บ ทบทวนวรรณกรรม รวบรวมและสังเคราะห์ผลการดำเนินงาน ผลงานวิชาการ และข้อมูลต่างๆ ที่โครงการได้จัดทำไว้ในการทำงานตั้งแต่ปี พ.ศ.2561-ปัจจุบัน และสัมภาษณ์ระดับลึก ขาวนาที่เป็นหนี้สินประมาณ 10-15 ราย เพื่อทราบสาเหตุของการเป็นหนี้สิน วิธีการแก้ปัญหาหนี้สิน และ ข้อคิดเห็นต่างๆ เกี่ยวกับการเป็นหนี้ รวมถึงวิถีชีวิตการเป็นชาวนา

รูปแบบการแก้หนี้สินของเกษตรกร แบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ คือ (1) ปรับเปลี่ยนระบบการเกษตร (2) ลดรายจ่ายครัวเรือน (3) การออม/เงินออม และ (4) สร้างวินัยในการใช้หนี้ โดยทั้งหมดจะต้องผ่านขั้นตอนการดำเนินงาน 5 ขั้นตอนคือ

- 1) ขั้นตอนที่ 1: คิด/วิเคราะห์สาเหตุที่แท้จริงของการเป็นหนี้
- 2) ขั้นตอนที่ 2: ตั้งเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาหนี้สิน
- 3) ขั้นตอนที่ 3: แนวคิดและการวางแผนการชำระหนี้สิน
- 4) ขั้นตอนที่ 4: ลงมือปฏิบัติ
- 5) ขั้นตอนที่ 5: เรียนรู้และปรับปรุงแก้ไขจนกว่าหนี้จะลดลง/ปลดหนี้ได้

ยกตัวอย่าง รูปแบบการแก้หนี้สิน แบบที่ 1 การปรับวิธีคิดและระบบการเกษตร เป็นการแก้ที่ต้นเหตุ คิด ต้นเหตุและรากของปัญหาที่แท้จริง พบสองสาเหตุคือ ทุน คือ เงินที่จะมาลงทุนมาจากการกู้ยืม แต่ไม่ได้ลงทุน เกษตรกรอย่างเดียว แต่มีการใช้จ่ายครัวเรือนด้วย สองคือต้นทุนด้านเกษตร เกษตรกรใช้ปุ๋ยยาเกินความจำเป็นเพราะคาดหวังว่าผลผลิตสูง แต่ไม่ได้ดูถึงความเหมาะสม สามคือภัยพิบัติเป็นความเสี่ยงที่เกษตรกรคาด

ไม่ถึง เช่น ภัยแล้งน้ำท่วม โรคแมลงระบาด สีคือ สุขภาพ เมื่อเกษตรกรวิเคราะห์หาสาเหตุได้จะใช้บัญชีครัวเรือนในการวิเคราะห์ด้านรายรับ และรายจ่าย (รายจ่ายจำเป็นพื้นฐาน และรายจ่ายที่เกินจำเป็นที่อยากจะมียากจะได้) เมื่อรู้เหตุก็มีการตั้งเป้าที่จะปลดหนี้ ในช่วง 1-3 ปีจะต้องไม่ทำหนี้เพิ่ม และต้องคงสภาพหนี้ ตั้งเป้าเสร็จก็มีแนวคิดการจัดการหนี้ เช่น เกษตรกรบางรายก็ทำเกษตรที่มีรายได้ทุกวัน ไม่ได้เป็นเกษตรตามฤดูกาล ก็ทำให้เกิดการวางแผนการผลิต การผลิตข้าวสองครั้งต่อปี ไม่เพียงพอ ก็มีการปลูกอย่างอื่นๆ เพิ่มเป็นการปลูกพืชตามฤดูกาลและเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ นี่คือนวัตกรรมของเกษตรกรที่มีการวางแผนการปลูกพืช ต้นทุนการผลิตเกิดจากการใช้ปุ๋ยยาเกินความจำเป็น การลดต้นทุนมีความหมายว่าตัวเงิน เพราะลดสารทดแทน เกษตรกรก็จะมีการคิดต่อว่าจะใช้สมุนไพร ก็จะมีการปลูกเพิ่ม ทำให้เกิดผลผลิตที่ปลอดภัยและต้องมีการลงมือปฏิบัติจึงจะสำเร็จและเริ่มต้นเรียนรู้สิ่งที่ตัวเองทำ ขั้นตอนที่ทำ เมื่อลงมือปฏิบัติแล้วเขาได้เรียนรู้อะไร หนี้ลดลงหรือไม่ รายได้ที่เกิดขึ้นอะไร

ประเด็นสำคัญที่พบ

- การแก้หนี้สินเกษตรกรแท้ที่จริงแล้วมีจุดเริ่มต้นจากการปรับเปลี่ยนวิถีคิด หากเกษตรกรตกผลึกและมุ่งมั่นที่จะแก้หนี้ก็จะทำให้เขาเห็นทางออกของปัญหาได้
- สิ่งที่เห็นคือ เกษตรกรจะต้องมีความรอบรู้ที่หลากหลาย ลงมือทำ และเรียนรู้ด้วยตนเอง เริ่มจากสิ่งเล็กเพื่อให้เกิดความมั่นใจและนำมาสู่ความสำเร็จ การพัฒนาศักยภาพเกษตรกรเป็นเรื่องที่สำคัญมาก
- การแก้หนี้สินไม่สามารถแก้เรื่องใดเรื่องหนึ่งได้ การทำให้เกษตรกรทราบสาเหตุที่แท้จริงและมุ่งมั่นในการแก้หนี้ของตนเองได้ เป็นนโยบายสำคัญในการทำให้เกษตรกรมีคุณภาพมีศักยภาพและลุกขึ้นมาจัดการตนเองได้ นโยบายรัฐที่ดีแต่อาจจะไม่ได้พอหากเกษตรกรไม่ได้ลุกขึ้นมาด้วยตนเอง
- การพัฒนาศักยภาพของเกษตรกร จะต้องมีการทำงานมากกว่าบูรณาการ คือ การทำงานแบบข้ามศาสตร์เพื่อให้เกิดศักยภาพของเกษตรกร ทำให้เห็นว่ามีหลากหลายมากขึ้นและไม่ปิดกัน คือหัวใจ ระบบสนับสนุนเช่น ระบบกลุ่มทำอย่างไรให้มีคุณภาพ เพราะปัญหาหนี้ไม่สามารถแก้ได้คนเดียว การแก้ปัญหาหนี้ต้องทำให้ครบวงจร

คุณนันทา กันตรี
นักวิชาการอิสระ

โจทย์การศึกษาคือ ช่องทางการขายรายได้เพิ่มของชาวนาพอจะมีหวังหรือไม่ ?? การศึกษาทำงานในสามพื้นที่ คือ ตลาดอนามัย@บางซุด จ.ชัยนาท ตลาดพอใจ จ.กาญจนบุรี และตลาด 8 ไร่ สมาร์ทฟาร์ม จ.นนทบุรี

วัตถุประสงค์ คือ ภายใต้งบรับของชาวนาแต่ละพื้นที่ การทำตลาดเขียวชุมชน การเปิดพื้นที่อาหารปลอดภัยในชุมชน มีลักษณะอย่างไร ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เริ่มต้นจากการทำความเข้าใจนิยามของคำว่า “ตลาด” แนวคิด “ตลาดที่เป็นธรรม” และ ฐานคิดตลาดเขียว

- การตลาด นิยาม ระบบการดำเนินงานทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการขายสินค้าจากผู้ผลิตไปถึงผู้บริโภค
- แนวคิดตลาดที่เป็นธรรม คือ ตลาดที่ต้องการสำนึกรับผิดชอบร่วมกันระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค ตลาดที่เป็นธรรมของเกษตรกรรายย่อย ความเป็นธรรมเกิดขึ้นจากความรับผิดชอบต่อรัฐต่อการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดตลาดที่เป็นธรรม
- ฐานคิดตลาดเขียว คือ การขายสินค้าที่มีคุณภาพและเป็นอาหารเพื่อสุขภาพ และเป็นอาหารพื้นบ้าน เป็นตลาดเกษตรกร

ตลาดจะเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาหนี้สินได้หรือไม่ เช่น ตลาดที่สุรินทร์ สร้างรายได้ให้เกษตรกรได้สม่ำเสมอ และยกระดับคุณภาพชีวิตได้ มีกลยุทธ์ทางการตลาดของตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ที่ประสบผลสำเร็จ กรณีของตลาดเขียวสุรินทร์ การสร้างกลไกการทำงานที่ตื่นตัว มีการควบคุมกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด การมีมาตรฐานที่ชัดเจน และสื่อสารตรงไปตรงมา การวางแผนการผลิตเพื่อสร้างความหลากหลายของสินค้า การสร้างเอกลักษณ์และความพิเศษให้สินค้า การมีทำเลที่ดี ได้รับการสนับสนุนจาก ภาครัฐคือ อบจ.สุรินทร์ มี

กิจกรรมที่เชื่อมต่อระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค นอกจากนี้อาจให้พิจารณาตลาดสมัยใหม่ คือ ตลาดออนไลน์เพิ่มเติมเพราะเป็นช่องทางที่มีความเป็นไปได้สูง

คุณค่าที่ตลาดนำเสนอ
ความเป็นธรรมต่อผู้บริโภค

- ราคาที่เป็นธรรม ทุกคนสามารถเข้าถึงได้
- พื้นที่อาหารปลอดภัย สินค้าที่ปลอดภัยกับผู้บริโภค ผักอินทรีย์/ผักปลอดสารพิษ ผักบ้านมุ้งผักที่มีมาตรฐานรับรอง
- ความจริงใจและความไว้วางใจ

การทำตลาดเป็นธรรม คือ ราคาที่เป็นธรรมตามคุณค่าที่ตลาดนำเสนอต่อผู้บริโภค ประกอบไปด้วย (1) ราคาที่เป็นธรรม ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ (2) พื้นที่อาหารปลอดภัย สินค้าที่ปลอดภัยกับผู้บริโภค ผักอินทรีย์/ผักปลอดสารพิษ ผักบ้านมุ้งผักที่มีมาตรฐานรับรอง และ (3) ความจริงใจและความไว้วางใจ

ความเป็นธรรมที่ชาวนา/เกษตรกรผู้ขายได้รับ พิจารณาได้จาก

- กำหนดราคาเองได้
- มีอาหารปลอดภัยบริโภคในครัวเรือน
- มีช่องทางการจำหน่ายผลผลิตอาหารอินทรีย์ เช่น ช่องทางออนไลน์ มีกิจกรรมร่วมกันมากขึ้น /อาหารปลอดภัย/สินค้าที่ผลิตแบบพื้นบ้าน
- การสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มผู้ผลิต

แรงกดดันของชาวนาที่มีหน้ในการเป็นผู้ขายในตลาดเขียว กรณีตลาดทั้ง 3 แห่ง

- การเป็นตลาดเปิดใหม่
- การที่ผู้ซื้อยังไม่เข้ามาที่ตลาด
- ทำเลดี แต่ยังไม่มียูลูกค้า
- กลยุทธ์ทางการตลาดยังไม่บรรลุผล สินค้ายังไม่ได้มีมาตรฐานในบางส่วน

- รายได้ของผู้ขายในตลาดยังน้อย
- ผู้ขายต้องอึด
- ความหลากหลายของสินค้ายังไม่มาก
- จำนวนร้านค้ายังมีน้อย
- สินค้าในตลาดส่วนใหญ่ยังไม่สามารถเข้าระบบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้
- ปัญหาหนี้สิน ทำให้แม่ค้าไม่กล้าลงทุนมาก
- ผู้ขายไม่กล้าลงทุนมาก
- แม่ค้าจน มีโอกาสที่จะกลับเข้าวงจรหนี้สิน
- คู่แข่งคือตลาดนัดและรถเร่ในชุมชน
- ขาดแรงงาน

ชานา/เกษตรกรกับการรับมือต่อแรงกดดันในการทำตลาด

- ปรับเปลี่ยนวันเวลาเปิดตลาด
- หาร้านค้าเพิ่มเพื่อเพิ่มความหลากหลายของสินค้า
- การขายในช่องทางตลาดสมัยใหม่ เช่น ตลาดไนโซเซียลมีเดีย แต่ต้องพัฒนาทักษะเพิ่ม
- การประชาสัมพันธ์ในกลุ่มเป้าหมายให้กว้างขึ้น
- ไปขายในตลาดที่สามารถทำกำไรได้

การตลาดสมัยใหม่ และโอกาสของตลาดเขียว

- ลงทุนต่ำ
- เลือกกลุ่มเป้าหมายได้เอง
- มีหลายช่องทางให้เลือก
- การขายออนไลน์เป็นเรื่องที่ใครๆ ก็ทำได้

ปัจจัยบางประการที่จะทำให้เกิดความเป็นธรรมในการทำตลาดของชาวนาที่มีหนี้

- บทบาทของหน่วยงานรัฐในการสนับสนุนพื้นที่อาหารปลอดภัย
- ระบบการผลิตที่เชื่อถือได้
- ผู้บริโภคที่ร่วมรับผิดชอบ
- กลุ่มเกษตรกรและเครือข่ายที่เข้มแข็ง

ตลาดที่เป็นธรรมกับความรับผิดชอบของรัฐในการสร้างพื้นที่อาหารปลอดภัย : ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานภาครัฐ

- สนับสนุนการเพิ่มพื้นที่อาหารปลอดภัยในชุมชน
- สนับสนุนการมีศูนย์กระจายอาหารปลอดภัยชุมชน
- การพัฒนาทักษะการเป็นผู้ประกอบการชาวนา เช่น ทักษะการขายออนไลน์ การทำกลยุทธ์ทางการตลาด
- การสนับสนุนการปลดหนี้ชาวนา เพื่อเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนชาวนา/เกษตรกร

ความเป็นธรรมด้านการยกระดับชาวนาสู่ผู้ประกอบการ : โดย คุณวลัยพร ทิพย์สุภลักษณ์ มูลนิธิสัมมาชีพ

คุณวลัยพร ทิพย์สุภลักษณ์
มูลนิธิสัมมาชีพ

ทำการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการภายใต้หัวข้อ กระบวนการส่งเสริมและพัฒนาต้นแบบกลุ่มเกษตรกรหรือวิสาหกิจชุมชน สู่การจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อสร้างระบบอาหารสุภาพะที่ยั่งยืน และเชื่อมโยงการแก้ไขปัญหาหนี้สินที่เป็นรูปธรรม

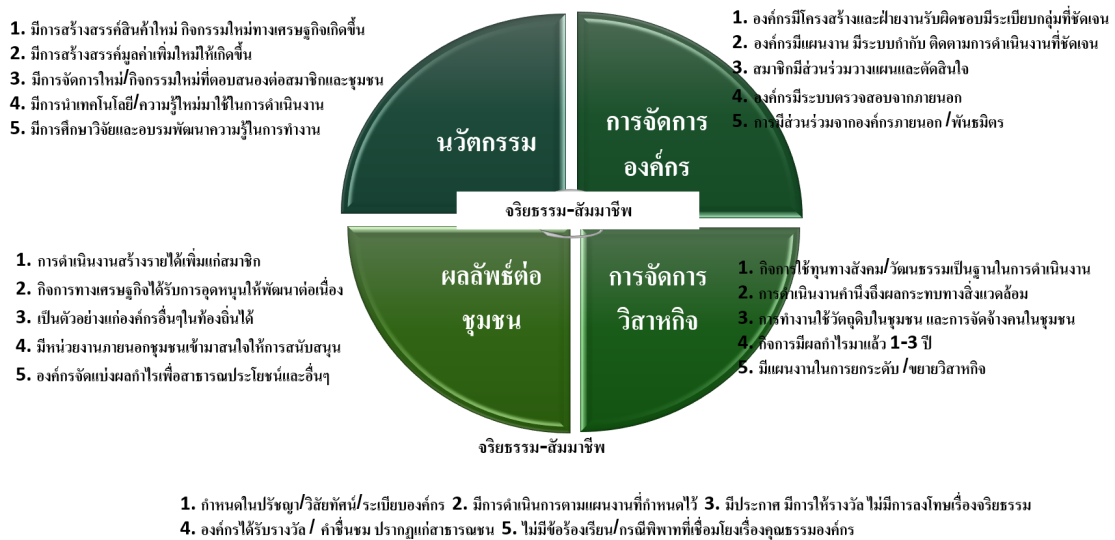
ที่มาของการวิจัยคือ เครื่องมืออะไรที่จะส่งเสริมเกษตรกรหรือวิสาหกิจชุมชนให้มีประสิทธิภาพได้ สอดคล้องกับการทำงานของมูลนิธิสัมมาชีพที่ทำงานส่งเสริมอาชีพและพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก การทำงานจะมีการถอดบทเรียนต้นแบบ และพัฒนาเป็นคู่มือในการทำงาน

วิสาหกิจชุมชน ในมุมมองของมูลนิธิสัมมาชีพ คือ การประกอบการชุมชน (Community Entrepreneurs : CE) เป็นการประกอบการที่ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเพื่อยังชีพ (มีเหลือแล้วนำไปขาย) ไปสู่การผลิตเพื่อการขายโดยตรง รวมทั้งยกระดับการผลิตไปสู่การแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์และบริการ เพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้านำไปสู่การสร้างรายได้เพิ่มมากขึ้น หรือกล่าวตรงไปตรงมาคือ “การรวมกลุ่มจะอยู่รอดได้ ต้องประกอบการเป็น !!”

เครื่องมือประเมินศักยภาพการประกอบการชุมชน 5 ด้าน 25 ตัวชี้วัด

- 1) จริยธรรม-สัมมาชีพ
- 2) การจัดการองค์กร
- 3) การจัดการวิสาหกิจ
- 4) นวัตกรรม
- 5) การสร้างผลลัพธ์ต่อชุมชน

เครื่องมือประเมินศักยภาพการประกอบการชุมชน 5 ด้าน 25 ตัวชี้วัด

ตัวอย่างการสร้างความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชน	ประเด็นที่ค้นพบ
วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเกษตรอินทรีย์ ต.บุฤๅษี	<p>สร้างส่วนผสมของผลิตภัณฑ์ (แบบอินทรีย์) ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคและการพัฒนาเศรษฐกิจของเมืองใหญ่</p> <p>ได้รับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ ทั้ง GI มาตรฐานข้าวหอมมะลิสุรินทร์ มาตรฐาน Organic Thailand, มาตรฐาน USDA</p>
วิสาหกิจชุมชนชีววิถี (น้ำเกี๋ยน)	<p>แปรรูปสมุนไพรเป็นผลิตภัณฑ์สนองตอบตลาด เพิ่มมูลค่า-การเปลี่ยนคุณค่าของทุนทางสังคม-ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เป็น “งาน”</p> <p>ได้รับมาตรฐาน GMP, อย., มาตรฐาน OTOP มาตรฐาน มผช. และมาตรฐาน Bio Economy</p>

	การสร้างแบรนด์ และความมั่นคงทางการตลาด
วิสาหกิจชุมชนศูนย์ข้าวชุมชน บ้านอุ่มแสง	ผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์ได้มาตรฐานทั้งในประเทศ และต่างประเทศ ส่งออกข้าวไปต่างประเทศได้ และเป็นการขายแบบล่วงหน้า (ก่อนการผลิต) ทำให้ จัดการมาตรฐานต่างๆ อย่างมีแผนงานและเป้าหมายรองรับ
วิสาหกิจชุมชนพัฒนา ผลิตภัณฑ์พืช ผัก สมุนไพร และผลไม้	ผัก ผลไม้แบบอินทรีย์ เป็นผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับความต้องการทางการตลาด แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เพิ่มมูลค่า-เทคโนโลยี แบบมาตรฐาน GAP, มาตรฐานออร์แกนิก
วิสาหกิจเพื่อสังคมเกษตร อินทรีย์คลองตัน (PGS)	ผัก ผลไม้แบบอินทรีย์ เป็นผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับความต้องการทางการตลาด มาตรฐานของผักปลอดภัย มาตรฐาน GAP และมาตรฐาน PGS

กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ศึกษา คือ พื้นที่ในสามจังหวัด คือ จังหวัดชัยนาท กาญจนบุรี และสระบุรี

- 1) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนพร้อมใจบ้านโพธิ์พร้อมจิต จังหวัดสระบุรี
- 2) กลุ่มปลูกผักอินทรีย์บ้านวัดพระแก้ว (มุ้งผัก) จังหวัดชัยนาท
- 3) กลุ่มทำน้าบ้านหอมกระจุก จังหวัดชัยนาท
- 4) กลุ่มบ้านวัดสระไม้แดง จังหวัดชัยนาท
- 5) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตพันธุ์พืชบ้านพระแก้ว จังหวัดชัยนาท
- 6) กลุ่มพอใจในวิถีพอเพียง จังหวัดกาญจนบุรี

ประเด็นที่ค้นพบของ 6 กรณีศึกษา

- กรณีศึกษาทั้ง 6 กรณี เป็นการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ เช่น ด้านรายได้ หนี้สิน การถูกกดราคา รับผิดชอบต่อลูกค้า เกษตรกรจึงปรับจากการประกอบอาชีพเกษตรแบบปัจเจก เป็นการรวมกลุ่ม รวมพลังการผลิต
- กิจกรรมส่วนใหญ่ คือ ลดรายจ่าย-เพิ่มรายได้ และพัฒนามาสู่การเพิ่มมูลค่า เช่น แปรรูป พัฒนาคุณภาพสินค้าและผลิตภัณฑ์ เช่น การปรับวิถีเกษตรแบบเคมีสู่เกษตรอินทรีย์ การพัฒนาสู่มาตรฐาน
- การพัฒนาของกลุ่มอยู่ในช่วงการข้ามผ่านจากขั้นบันไดที่หนึ่ง (พึ่งตนเอง) ไปสู่ขั้นบันไดที่สอง หรือพัฒนาสู่การประกอบการชุมชน (การเปลี่ยนกิจกรรม มาสู่กิจการ)

วิเคราะห์กระบวนการพัฒนาของ 6 กลุ่ม ใน 3 ด้าน พบว่า

1. **ด้านการจัดการองค์กร/โครงสร้าง** เป็นการมองตัวเองให้ชัด ผลการประเมินพบว่า กลุ่มต่างๆ กำลังพัฒนาสู่การประกอบการชุมชน (การเปลี่ยนกิจกรรมมาสู่กิจการ) ต้องมีระบบการจัดการด้านการตลาด และจำเป็นต้องนำความรู้ด้านธุรกิจมาประกอบการดำเนินงานของกลุ่มต่อไป

2. การจัดการกิจการ (วิสาหกิจ)

2.1. การพัฒนาคุณภาพสินค้า

- ทางกลุ่มใช้วัตถุดิบชุมชน เช่น ข้าว กล้วย ผลไม้ และผัก ซึ่งช่วยลดต้นทุน และช่วยสมาชิกในชุมชนขายผลผลิตภาคเกษตร เช่น เกษตรกรผู้ปลูกกล้วยให้กับวิสาหกิจบ้านสระไม้แดง
- อย่างไรก็ตาม การผลิตต้องพัฒนาเรื่องคุณภาพ และมาตรฐานสินค้า เช่น มาตรฐานความปลอดภัยของสินค้า หรือ มาตรฐานอินทรีย์ เช่น Organic Thailand , PGS
- วิสาหกิจบ้านพระแก้ว (มังคุด) ได้ดำเนินการเรื่องมาตรฐาน ทำให้ตลาดสามารถขยายได้กว้างขึ้น ราคาสูงขึ้น
- หากเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูป ความจำเป็นด้านมาตรฐานจะยิ่งเพิ่มมากขึ้น เช่น วิสาหกิจชุมชนบ้านสระไม้แดง ที่ได้รับมาตรฐาน อย.

2.2. การจัดการด้านการตลาด

- มีลักษณะผลิตเพื่อบริโภค เหลือบริโภคจึงขาย ตลาดหมุนเวียนอยู่ในชุมชน
- หากเพิ่มกำลังการผลิต ต้องวางแผนเรื่องการตลาด หรือกำหนดตลาดก่อนการผลิต
- มีบางกลุ่มที่จัดการการตลาดได้ชัดเจน เช่น กลุ่มวิสาหกิจบ้านสระไม้แดง ที่มีคู่ค้า และทำการตลาดในระบบ OEM
- กรณีวิสาหกิจชีววิถีตำบลน้ำเกี๋ยน การผลิตแบบ OEM สร้างการเติบโตแบบก้าวกระโดด โดยในปี 2564 รายได้ขยายตัวเป็น 7 เท่าตัวจากปี 2559 ซึ่ง 50 เปอร์เซ็นต์มาจากการทำ OEM
- การเข้าสู่ช่องทางการตลาด เช่นออนไลน์ จำเป็นต้องค้นหากลุ่มลูกค้าของสินค้าตน
- หากปริมาณสินค้าไม่มาก จะเหมาะสมกับตลาดภายในชุมชน เช่น วิสาหกิจเพื่อสังคมเกษตรอินทรีย์คลองตัน (PGS) ที่มีกลุ่มลูกค้าโรงพยาบาล โมเดิร์นเทรด

3. ด้านการสร้างผลลัพธ์

- การรวมกลุ่มสามารถเพิ่มรายได้ และสร้างเศรษฐกิจท้องถิ่นที่ดีขึ้น
- สร้างอาชีพให้คนในชุมชน สร้างงานให้กลุ่มด้อยโอกาส / กลุ่มเปราะบาง วิสาหกิจชุมชนพร้อมใจบ้านโพธิ์พร้อมจิต ทำให้กลุ่มเปราะบางมีอาชีพ มีรายได้ ซึ่งจะยั่งยืน
- การจัดสวัสดิการต่างๆ ให้กับสมาชิก ชุมชน สังคม และดูแลสิ่งแวดล้อม

ข้อเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมและพัฒนากลุ่มวิสาหกิจเพื่อความเข้มแข็ง

- 1 ส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนในการบริหารทุน 3 ก้อน คือ
  - 1.1 ทุนภายใน เช่น วัตถุประสงค์ ภูมิปัญญา ผู้นำ การรวมกลุ่มที่มีโครงสร้าง ระเบียบที่ชัดเจน เพื่อการประกอบกิจการหรืออาชีพ
  - 1.2 ทุนความรู้และการสร้างสรรค์ คือ ความรู้และความสร้างสรรค์ในการเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการ เพื่อการประกอบกิจการ อาชีพ หรือธุรกิจชุมชน
  - 1.3 ทุนสนับสนุนจากภายนอก เช่น ความรู้ เงิน ทรัพยากรอื่นๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการประกอบกิจการ อาชีพ หรือ ธุรกิจชุมชน
- 2 ขยายความสำเร็จจาก “วิสาหกิจต้นแบบ” ไปสู่วิสาหกิจชุมชนอื่นๆ จะเป็นการสร้างความเติบโตให้วิสาหกิจชุมชนแห่งอื่นในระยะเวลาอันสั้น และก่อให้เกิดการพัฒนาในหลายพื้นที่ในเวลาอันรวดเร็ว
- 3 ส่งเสริมให้นำทุนทางสังคม-ภูมิปัญญาท้องถิ่น บวกกรวมเข้ากับเทคโนโลยี และการจัดการความรู้ใหม่ จะช่วยให้วิสาหกิจชุมชนประสบความสำเร็จแบบก้าวกระโดดได้ เช่น คุณภาพ ผลิตภัณฑ์ใหม่ มาตรฐานต่างๆ
- 4 การสนับสนุนแหล่งเงินทุน ต้องทำควบคู่กับการให้ความรู้ การประเมินความพร้อมและความเข้มแข็งของกลุ่มวิสาหกิจ เพราะการสนับสนุนงบประมาณ จะส่งผลทั้งด้านบวกและด้านลบ หากกลุ่มไม่มีความเข้มแข็ง
- 5 การเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างวิสาหกิจที่มีกิจการคล้ายคลึงกัน จะทำให้กลุ่มมีปริมาณผลิตภัณฑ์มากพอสร้างอำนาจการต่อรอง และกลไกการตลาดได้มากกว่าเดิม
- 6 การสนับสนุนที่ต่อเนื่องและการเชื่อมต่อขององค์กรสนับสนุน เพราะการพัฒนาวิสาหกิจแต่ละแห่งต้องใช้เวลาพัฒนา ติดตามผล ในส่วนของวิสาหกิจชุมชนเอง ก็จำเป็นที่จะต้องแสวงหาองค์กร/หน่วยงานสนับสนุนเพื่อเติมจุดแข็ง
- 7 การสนับสนุนด้านความรู้ผ่านงานวิจัย อบรม เพิ่มศักยภาพให้วิสาหกิจชุมชน เพราะการเปลี่ยนวิธีการผลิตมาสู่การประกอบการชุมชน ไม่ใช่เรื่องง่ายสำหรับชุมชนวิถีเกษตร
- 8 การสร้างโครงการที่เชื่อมโยงคนรุ่นใหม่สู่วิสาหกิจชุมชน เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนมีคนรุ่นใหม่มาสานต่อ
- 9 การวางแผนรองรับความเสี่ยง ภาวะวิกฤติต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับวิสาหกิจชุมชน หน่วยงานสนับสนุนและตัววิสาหกิจชุมชนเองจึงต้องคำนึงถึงประเด็นเหล่านั้น

อภิปรายแลกเปลี่ยนและให้ความเห็น

- **สภาเกษตรกรแห่งชาติ** จะนำงานวิจัยและข้อมูลจากเวทีเหล่านี้ไปต่อยอด สิ่งที่ว่าสภาเกษตรกรต้องดำเนินการคือ ทำอย่างไรให้ระบบราชการที่มีอยู่เป็นกลไกการแก้ไขปัญหาได้ และสิ่งที่ต้องจัดการต่อคือเรื่องโครงสร้างตลาด ขณะเดียวกันข้อจำกัดของหน่วยงาน เช่น ธ.ก.ส. อาจจะทำให้เกิดปัญหาจะดำเนินการไปสู่การแก้ไขปัญหาได้อย่างไร จะต้องทำหน้าที่ให้เกิดการข้ามปัญหาไปให้ได้ โดยวิธีใดเกษตรกรจะต้องมีพี่เลี้ยงอาจจะเป็นพี่เลี้ยงกันเองหรือพี่เลี้ยงที่จัดตั้งขึ้น สภาเกษตรกรจะทำหน้าที่พัฒนานโยบายส่งต่อไปยังหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
- **ธ.ก.ส.** ตั้งขึ้นมาเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับเกษตรกรอยู่แล้ว บนสินเชื่อที่อยู่บนพื้นฐานพี่น้องลูกหลาน การออกแบบผลิตภัณฑ์ทางการเงินของ ธ.ก.ส. ดูที่วัตถุประสงค์การกู้ของเกษตรกรเป็นหลัก คือ ดูที่มาของรายได้ เช่น ทำนาข้าว กู้ไปซื้อวัตถุดิบ กู้เพื่อค่าจ้างแรงงาน ค่าเก็บเกี่ยว การกู้แต่ละครั้งจะมีวัตถุประสงค์หลายสัญญา จะมีการชำระตามงวดของรายได้ ดูจากพื้นฐานของรายได้ลูกค้า การออกแบบผลิตภัณฑ์ของ ธ.ก.ส. จะออกแบบให้ครอบคลุมความต้องการของลูกค้า หรือเกษตรกรที่สูงอายุ ก็จะมีการปรับโครงสร้างหนี้ให้กับลูกค้าแต่ละรายได้อย่างเหมาะสม อาจจะต้องมีการทำงานร่วมกับทางสภาเกษตรกรแห่งชาติเพิ่มในอนาคต
- **อาจารย์ประภาส** การร่วมหุ้นด้วยในการให้กู้ การร่วมลงทุนและพัฒนาเกษตรกรเป็นสิ่งสำคัญ งานวิจัยชุดนี้เป็นบทเรียนว่าจะต้องทำงานกับชาวบ้านให้ละเอียด ทั้งเรื่องการพัฒนาทักษะ การตลาด เป็นเรื่องคอบขาด ปัญหาคือ จะยกระดับตลาดเฉพาะให้เกิดขึ้นได้อีก ดังนั้นท้องถิ่นจะต้องเข้ามาสนับสนุนในแง่ของการกระจายอำนาจ รวมทั้งโรงพยาบาล จึงต้องการการสนับสนุนเชิงนโยบายตลอดจนการผลิตด้านเทคโนโลยีที่เป็นการผลิตแบบสีเขียวจะต้องเข้ามาสนับสนุนในเรื่องเหล่านี้

เพิ่มขึ้น ต้องไม่เน้นเฉพาะการชดเชยเพื่อการเปลี่ยนผ่าน แต่เป็นการยกระดับงานเฉพาะจุดสำคัญจริงๆ

- **คุณสุภัทรา สมาคมสื่อเพื่อการท่องเที่ยว** คนเมืองเข้าไม่ถึงแหล่งอาหารปลอดภัย เสนอตัวเป็น partner ในการทำงานร่วมด้านการตลาดเป็นการเชื่อมโยงระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค
- **ข่าวสามมิติ ช่อง 3** คำถามคือช่วงที่กำลังมีการเลือกตั้ง นโยบายที่อยากจะเสนอคืออะไร หรือกำหนดนโยบายในการแก้ไขปัญหาหนี้และมรดกหนี้ได้อย่างไร
- **อาจารย์โสมรัตน์** การที่จะทำให้เกษตรกรยั่งยืน คือ การทำให้เกษตรกรแข็งแรงได้ด้วยตนเอง นโยบายแค่มาเสริม ดังนั้นนโยบายที่ไม่ควรทำคือ การให้เปล่าแบบไม่มีเงื่อนไข เพราะทำให้เกษตรกรปรับตัวน้อยลง การช่วยเหลือระยะสั้น เช่น พักชำระหนี้ ไม่ควรทำ อะไรที่ควรทำคือ การใช้เม็ดเงินให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด คือ นโยบายที่ทำให้มีการ transit ชาวนา ไปสู่การประกอบอาชีพอย่างอื่น หรือกลุ่มเกษตรกรที่สูงอายุ ก็ผลักดันไปสู่ระบบ welfare ไปแทน หรือกลุ่มที่มีศักยภาพก็ดำเนินการส่งเสริมตามทักษะที่เหมาะสม
- **คุณสมจิต คงทน** เรามองเรื่องการให้คุณค่ากับเกษตรกร กลุ่มเป้าหมายที่ผลิตอาหารที่ปลอดภัยและรักษาที่ดินที่กินส่งต่อไปให้ลูกหลาน ภาคกลางอยู่ในภาวะหนี้สิน ต้องทำเรื่องพัฒนาศักยภาพ คิดเป็นจัดการเป็นและวางแผนในการชำระหนี้ได้ เรื่องนี้ยากและใช้เวลา ต้องมีโมเดลที่หลุดจากกับดักหนี้ให้ได้คือ เกษตรกรพึ่งตนเองได้ และครอบครัวเขาอยู่ได้ “คุณค่าของชานา การให้ชานามีคุณภาพชีวิตที่ดี” ต้องไม่ได้มองเฉพาะเรื่องการพักหนี้ การแก้ไขปัญหาหนี้จะต้องมองทั้งระบบ เช่น ระบบการผลิตที่พึ่งตนเองได้ มีกลไกสนับสนุนการทำงาน ทั้งด้านการตลาด การแปรรูป และการส่งต่อไปสู่ผู้บริโภคได้ในราคาที่เป็นธรรม พรรคการเมืองต้องมองการแก้ไขปัญหาหนี้ว่าเป็นระบบและจะต้องมีกองทุนมาสนับสนุนการทำงาน หากเกษตรกรยังเป็นหนี้ก็จะไม่สามารถแก้ไขปัญหาหนี้จากฐานรากได้
- **วรินทร์ แก้วทันคำ** การออกนโยบายของพรรค จะต้องใช้ข้อมูลงานวิจัยมาพิจารณาและออกนโยบายต้องทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและภาคประชาสังคมในการกำหนดนโยบาย และการบูรณาการความร่วมมือของหน่วยงานจากหลากหลายหน่วยงาน
- **กนกพร ดิษฐ์กระจันทร์** เกษตรกร จ.สุพรรณบุรี ทุกพรรคแก้ปัญหาเกษตรกรระยะสั้นๆ เท่านั้น แต่ไม่ได้มีการมองให้ทำอย่างไรให้เกษตรกรแข็งแรง สิ่งที่ยากเสนอคือเริ่มจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงอุตสาหกรรม และกระทรวงพาณิชย์ จะต้องมาร่วมแก้ไขปัญหาเกษตรกร จะทำงานแก้ไขปัญหาได้หมดอย่างครบวงจร และเป็นระบบเพราะทั้งสามกระทรวงทำงานเชื่อมโยงกันในระบบการผลิตที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรทั้งหมด